

HÜCCETÜ'S-SEMÂ'

XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Mûsikî, Semâ' ve Devran Hakkındaki Dinî Tartışmalar ve İsmâil Ankaravî'nin Semâ' Müdâfaası

Sâfi ARPAGUŞ*

Mûsikî ve semâ' eski çağlardan beri bir öğreti, bir yorum, bir eylem aracı olarak vardır.¹ Şüphesiz tasavvufun ilk zuhûrundan itibaren mizaç ve dinî yaşantı itibâriyle hassas bir yapıya sahip olan sûfîlerin semâ', mûsikî ve raks gibi doğrudan doğruya insan rûhuna tesir eden bir olguya yabancı kalmaları mümkün değildi. Sûfîler her türlü hareketlerini Kur'ân ve Sünnet'e dayandırmak zorunda idiler ve ancak bu sûretle başkalarının kendilerine yönelik tenkitlerinden ve dinin özünü bozmak gibi aşırı eleştirilere hedef olmaktan kurtulmaya çalıştılar. Câhiliye devrinde büyük bir rağbet gören şiir, mûsikî ve raksın İslâm dininin esasları ile bağdaşıp bağdaşmadığı meselesi uzun zaman münâkaşa mevzûu olmuştur. Bazıları bunlardan bilhassa mûsikî ve raksı mekruh ve hatta haram kabul etmiş, bazıları ise, insanı mûsikîye ve raksa sevkeden sebepler ile bunların insanda uyandırdığı hislerin mâhiyetine göre mübâh saymışlardır.²

Din âlimleri ve sûfîler arasında uzun zaman münâkaşa mevzûu olan bu mesele, nihâyet Gazzâlî (ö. 505/1111) tarafından geniş bir şekilde ele alınmış, meselenin ehemmiyetine binâen *İhyâü Ulûmiddîn*'in bir bölümü³ bu mevzûa tahsis edilmiştir. Gazzâlî'nin geniş îzahlardan sonra daha çok meşrûyeti üzerinde durduğu semâ'ın, hicrî Ö. asrın ilk yarısında büyük bir şöhrete nâil olmuş bulunan Ebû Saîd Ebu'l-Hayr (357-440/967-1049) ve ondan yaklaşık iki asır sonra yaşamış olan Mevlânâ zamânında vecd hâlinde yapılan bir zikir meclisi şeklini aldığı görülmektedir. Hiç şüphe yok ki bunda sûfîlerin dinî bir vecd içinde

* Arş. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fak. sarpagus@hotmail.com

¹ Araz, Nezih, "Çağdaş Kavramlar Işığında Semâ", 1. *Milletlerarası Mevlânâ Kongresi*, s. 233.

² Yazıcı, Tahsin, "Mevlânâ Devrinde Semâ'", *Şarkiyat Mecmuası*, sayı, 5, s. 140; Bu konudaki tartışmalar ve ulemânın farklı yorum ve yaklaşımları hakkında geniş bilgi için bkz.; Pehlül Düzenli, "Klâsik İslâm Kaynaklarında Müzik Tartışmaları", *Marife*, sayı:2, s. 27-58.

³ Gazzâlî, *İhyâ*, II, 385-434.

mûsikînin de iştirâki ile yapmış oldukları düzenli hareketlerinin muhitlerinde bıraktığı güzel intibâların büyük rolü olmuştur.

Semâ' zikrin insanı vecde getirmesine dâir en güzel misâllerden birisidir. İlk semâhâne mîlâdî 864 senesinde Bağdat'ta açılmıştır. Semâ'ın eski tasavvufta oynadığı rolün ne kadar önemli olduğu Ebû Nasr Serrâc'ın (ö. 378/988), Hucvirî'nin (ö. 465/1072), Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) eserlerindeki ilgili bölümlerden⁴ Gazzâlî'nin eski kaynaklara dayanan beyânâtından, Abdurrahman Sülemî (ö. 412/1021), Ensârî (ö. 481/1089) ve Câmî'nin (ö. 898/1493) mîlâdî IX. ve X. asırlarda yaşayan mutasavvıflara dâir haberlerinden anlaşılmaktadır.⁵ Böylece bütün sûfîler tarafından benimsenen semâ' insanı Allah'a yaklaştıran ve vecd ile yücelten bir unsur olarak görülmeğe başlanmıştır.⁶

Ancak yine de Osmanlı toplumunda Kadızâdeliler'in tutum ve davranışlarında da görüldüğü üzere⁷ başlangıçtan itibaren sûfîleri ve onların dinin pratiğine yönelik uygulamalarını eleştiren, sûfîlerin bid'at ve hurâfeye kapı aralayan yaklaşımlar içinde olduklarını beyanla bunlara karşı önlemler alınmasını isteyen zümreler olagelmıştır. Sûfîler ise bu yaklaşımları reddederek dinî kaynaklardan deliller getirmek sûretiyle kendilerini ve tenkid edildikleri semâ', devrân ve mûsikî gibi uygulamalarını savunmuşlardır.

İSMÂİL ANKARAVÎ VE HÜCCETÜ'S-SEMÂ' RİSÂLESİ

Mesnevî şâirihî Rusûhî Dede İsmâil Ankaravî (ö. 1040/1631)'nin *Hüccetü's-Semâ'* adlı risâlesi sâdece Mevlevî geleneği üzerinde değil, aynı zamanda Osmanlı Toplumunda dinî hayat ve anlayış ile tasavvufî muhitte egemen olan mûsikî, sema' ve devrânın uygulamaları hususundaki ilişkiyi de ortaya koymaktadır. Risale, XVII. yüzyılda Kadızâdeliler-Sivâsîler kutuplaşmasının belli başlı konularından biri olan bu tartışmalara Ankaravî tarafından hem Mevlevî muhiti hem de diğer tasavvufî zümreler adına semâ', mûsikî ve raks'ın şer'î delilleri ve kaynaklarının ortaya konulması ve yapılan sert eleştirilere karşı savunma niteliğindedir. Ankaravî aslında semâ' konusunu *Hüccetü's-Semâ'* adlı bu risâlesine atıfta bulunduğu *Minhâcî'l-Fukarâ'*da detaylı bir şekilde ele almaktadır. Bu konuda Mevlevî çevrelerde kaleme alınmış başka eserlerden de söz edilebilir.⁸ *Hüccetü's-Semâ'* bir müdâfâ eseridir; ancak müellif bu eserde kavgacı ve saldırgan bir yaklaşım yerine zarif üslûbuyla sâdece semâ ve raks ile ilgili şüpheleri izâle edici ma'lûmât verip,

⁴ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, s. 335-350; Serrâc, *el-Luma'* s. 246-247.

⁵ Schimmel, Annemarie, "Semâ-i Semâvî", *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III, sayı, 3, s. 19-25.

⁶ Cinuçen Tanrıkorur, "Mevlevîlikte Mûsikî", 3. *Millî Mevlânâ Kongresi*, s. 111-115.

⁷ Kadızâdeliler ve bu konudaki yaklaşımları için bkz., Katip Çelebi, *Mizânü'l-Hak fî İhtiyârî'l-Ehakk, İslâm'da Tenkid ve Tartışma Usûlü*, s. 56-60; Madeline C. Zilfi, "Kadızâdeliler: Onyedinci Yüzyıl İstanbul'unda Dinde İhyâ Hareketleri", *Türkiye Günlüğü*, sayı: 58, Kasım-Aralık 1999, s. 65-79; Semiramîs Çavuşoğlu, "Kadızâdeliler", *DİA*, XXIV, s. 100-102; Cengiz Gündoğdu, "XVII. Yüzyılda Tekke-Medrese Münâsebetleri Açısından Sivâsîler-Kadızâdeliler Mücadelesi", *İLAM Araştırma Dergisi*, III/1, s.37-72.

⁸ Bu eserlerden bazıları ve müellifleri şunlardır: Kösec Ahmed Dede, *et-Tuhfetü'l-Behiyye fî Tarîkati'l-Mevleviyye*; Şeyh Gâlib, *es-Sohbetü's-Sâfiyye*; Abdülganî Nablusî, *el-Ukûdü'l-Lü'lüyye fî Tarîki's-Sâdâti'l-Mevleviyye*; Şeyh Feyzullah, *İşârâtü'l-Mevleviyye fî Âyini'l-Mevleviyye*.

yapılan âyinin mâhiyetini ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım aslında mutasavvıfların Osmanlı toplumunda yapılan dinî tartışmalardaki tavır ve yaklaşımlarını göstermesi bakımından da son derece önemlidir.

Semâ', ve devrân Ankaravî'nin şeyhliği döneminde tartışılan farklı konulardan sadece biridir. Kadızâdeliler raks ve devrân ehli olan başta Mevlevî, Halvetî ve Celvetî şeyhlere ve onların müridânına karşı; "tahta tepenler, düdük çalanlar" şeklinde tahkîr edici ithamlarda bulunmuşlar buna ilâveten âyinlerin de dinin zâhirine ters düştüğünü iddia etmişlerdir. Bu hususta Kadızâde'nin IV. Murad'a şikâyeti üzerine Ankaravî *Hüccetü's-Semâ'* adlı risâleyi kısa bir sürede tamamlayarak Şeyhülislâm Yahyâ Efendi (ö. 1053/1644) başkanlığındaki heyete takdîm etmiştir.⁹ Ankaravî eserin mukaddimesinde eserin telif sebebi ve "münkir-i tarîkat" olarak gördüğü Kadızâdelilere de işâret etmektedir:

"... Şeyhü'l-Mevlevî İsmâil Ankaravî buyurur ki; tahkîkan bizim karındaşlarımızdan ba'zısı vaktâki tarîkatımıza tâin ve erkânımıza münkir olanlardan ba'zısını gördüler ise -öyle erkânımız ki, ol şeyhimizin erkânıdır ve sultân-ı mürşidimizin tarîkidir; Öyle sultan ki bizim ve ârifinin ve vâsîlinin ve âşîkînin mevlâsı, efendisidir; Allah Teâlâ kademlerimizi onun tarîk-ı metîninde sâbit eylesin- ol tâin ve münkir olanları ihvânımız gördüklerinde bu fakirden iltimas ve taleb eylediler ki ol münkirîne cevâb-ı şâfi ile cevâb verelim ve onlara beyân-ı kâfi ile beyân kılalım. Ve bu münkirler üzere kelâm-ı Resûl (a.s.)'dan ve ekâvîl-i ulemâ-i fuhûlden hüccet ibrâz eyleyelim; zira bu münkirler zu'm eylediler ki tahkîkan bu tarîk bid'at ve dalâl ola ve bu tarîkin sâlikleri mübtedi' ve ehl-i vebâl ola. Biz Allah'a sığınırız ehl-i kemâle sû-i zann eylemeden. Ve bu münkirler bilmediler ki, tahkîkan bu tarîk, tarîk-i kadîm ve sırât-ı müstakîmdir..."¹⁰

Kadızâdelilerin Mevlevîlere saldırmasının başlıca sebebi semâ'ın Mevlevîlik erkânından olmasıdır. Ankaravî semâ'ın öncelikle nasslara, ehl-i sünnet kaynaklarına ve meşâyih-i kibârın söz ve uygulamalarına muhâlif bir şey olmadığını *Hüccetü's-Semâ'* da ve Kadızâdelilerden Cerrâh Şeyhi Vâiz İbrâhim'e cevap olarak yazdığı *Risâletü't-Tenzîhiyye fî Şe'ni'l-Mevleviyye* adlı eserinde dile getirir. Yine *Minhâcü'l-Fukarâ*'nın ilgili bölümlerini (I. Kısım IX-X. Bâblar) ve *Kırk Hadis Şerhi*'nde VI. Hadis'i semâ'ın delillerine tahsîs eder.

Ankaravî'nin bu tarîkat inkarcılarına karşı savunduğu konu başta tasavvufî anlayışın ya da husûsiyle Mevlevîliğin Kur'ân ve sünnete dayandığıdır. Semâ' ve bu meclislerde icrâda kullanılan âletlerin kullanımı hakkında "haramdır!" hükmünün verilemeyeceği hususu da savunduğu bir diğer konudur. Bu noktada o Kadızâdelilerin "bid'at-i seyvie" dediğine "bid'at-i hasene" demektedir ve asla kötülenemeyeciğini ortaya koyar; ancak semâ' ve mûsikînin oyun ve eğlence addedilerek süflî duygulara âlet edilmesi halinde tahrîmine hükmetmekte herhangi bir beis görmez.¹¹ Ankaravî'nin semâ'ı güzel görmesi ondan hâsıl olacak

⁹ Sâkıp Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân*, II/37-38.

¹⁰ İsmâil Ankaravî, *Hüccetü's-Semâ'*, Rızâ Efendi Matbaası, İstanbul 1286, Mukaddime, s. 4.

¹¹ Ceyhan, *İsmâil Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, s. 121-122.

faydalarla doğru orantılıdır. *Nisâbü'l-Mevlevî*'de bu konuya şu şekilde ışık tutmaktadır:

“Evet semâ' bid'at olmakla berâber sünnete muhâlif değildir. O halde min vechin mezmûm olmaz. Husûsiyle birkaç faydayı şâmildir. Cümle-i fevâidden biri; riyâzet ve mücâhede erbâbı mücâhedenin kesretinden bâzen kelâl ü melâle uğrar, kendilerini amelden alıkoyacak bir kabz istilâ eder. İşte bu ârızanın def'i için, meşâyih-i müteahhirîn, esvât-ı tayyibe ve eş'âr-ı müşevvikadan ibâret rûhânî bir terkîb tertib eylemiştir. O vâsita ile mücâhede ehlinin kabzı ve kelâli zâil olur. Kendilerinde yeniden şevk-i vahdet zuhûra gelir. Semâ' âşık kalplerinin sükûnuna bâis, sâdik göğüslerinin sürûruna bâdî, sâliklerin derdine devâ, sâirlerin de rûhuna gîdâdır.”¹²

Ankaravî, Şeyhülislâm Yahya Efendi riyâsetindeki heyete takdîm edilen *Hüccetü's-Semâ'*ın başarılı bir şekilde ortaya koyduğu bu müdâfaa sebebiyle başta Aziz Mahmûd Hüdâyî (ö. 1038/1628) olmak üzere dönemin meşâyihinden sitâyişkâr mektup ve tebrikler alır; çünkü tasavvuf ve cehrî zikir açısından tarikat erkânını müdâfaa çerçevesinde kaleme alınmış olan bu eser Ankaravî'nin ilim ve irfan dünyâsında “rusûhî”liğinin tescili anlamına da gelmektedir.¹³

Hüccetü's-Semâ' Mısır (Kâhire) ve İstanbul'da *Minhâcü'l-Fukarâ*'nın sonunda bu eserle birlikte basılmıştır.¹⁴ Biz transkript metnimizde İstanbul baskısını esas aldık ve metni Mısır baskısı ile karşılaştırmamız neticesinde herhangi bir farklılık kaydedemedik.¹⁵

Minhâcü'l-Fukarâ ve *Hüccetü's-Semâ'*ın hem Kâhire hem de İstanbul'da basılmış olması ayrıca bizlere Osmanlı topraklarında Mevlevîliğin yaygınlığı konusunda da bir fikir vermektedir. Ankaravî sema', devran ve raks sebebiyle Mevlevîlere karşı yapılan tenkidlerden duyduğu rahatsızlığı *Hüccetü's-Semâ'*ı kaleme alış nedeni olarak belirtmektedir; çünkü o dönemde başta Kadızâdeliler olmak üzere zâhir ehli Mevlevîlerin semâ'ını da diğer tarikatlarda olduğu gibi “şeriatı aykırı ve kesinlikle yasak bir davranış” olarak görüp tenkid etmektedirler. Ankaravî, sûfilerin semâ'ının mâhiyeti hakkında Ahmed b. Muhammed b. Muhammed et-Tûsî'nin kendisine takdim edilen (ö. 520/1126) *Bevârikü'l-İlmâ' fî Tekfîri men Yuharrimu's-Semâ'* adlı eserini fazla tekrarlar ve gereksiz detaylarından dolayı

¹² İsmâil Ankaravî, *Nisâbü'l-Mevlevî*, Konya 2005, s. 55.

¹³ Ceyhan, *a.g.e.*, s. 122.

¹⁴ İsmâil Ankaravî, *Minhâcü'l-Fukarâ*, İstanbul 1286.

¹⁵ Eserlerin günümüz imlâsına aktarımında bazı kelimeler gerek metnin akıcılığı ve gerekse daha anlaşılır olması düşünülerek günümüz diline daha yatkın şekilleriyle değiştirilmiştir. Bu kelimelerden bazıları şunlardır:

deyû:	diye	edevüz:	ederiz	edicek:	edince
eğerçi:	gerçi	eylen:	eyleyin	kendüyi:	kendini
kılavuz:	kılarız	kimesne:	kimse	mâdâm ki:	mâdem ki
muhâfazat:	muhâfaza	olucak,	olicek:	olunca	tâ kim: tâ ki
yoğise:	yoksa	âni:	onu	ânlari:	onları
ândan:	ondan	ânda:	onda	ânıla:	onunla
kangı:	hangi	içün:	için		

uzun ve konuların oldukça dağınık bulduğu için daha derli-toplu bir eser olarak *Hüccetü's-Semâ'*ı telif ettiği anlaşılmaktadır.¹⁶

Hüccetü's-Semâ' genelde tasavvufî anlayışa karşı katı tutum ve davranışlarıyla bilinen Kadızâdeliler tarafından mutasavvıfların âyin ve merâsimlerine, özellikle “semâ’ ve devrânın harâm ve bunu işleyenlerin kâfir olduğuna dâir” fetvâlarla yapılan tenkidlere¹⁷ cevâb mâhiyetinde kaleme alınmıştır. Semâ’ın dinî delillerini ve irfânî mânâlarını anlatan, genelde mutasavvıfların, özelde Mevlevîlerin semâ’ını savunmak ve aklamaya yönelik yazılmış önemli bir risâledir. Eser kısa bir mukaddime ve müstakil üç bölümden oluşmaktadır.

I. Bölüm: “Raks”ın Mâhiyeti” hakkındadır.

II. Bölüm: “Semâ’ın İbâhati” ve şeriata uygunluğunun tartışıldığı bölümdür.

III. Bölüm: “Darb-ı Def”, def ve diğer mûsikî âletlerinin çalınmasına ayrılmıştır.

İsmâil Ankaravî *Hüccetü's-Semâ'*da Sühreverdî'nin (ö. 632/1234) *Avârifü'l-Maârif'i*, Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) *Risâle'si*, Ebû Tâlib el-Mekkî'nin (ö. 386/996) *Kâtu'l-Kulûb'u*, Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *İhyâu Ulûmiddîn'i*, İbn Arabî'nin (ö. 638/1240) *Fütûhât-ı Mekkiye'si* ve Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin (ö. /6721273) *Mesnevî'si* gibi tasavvuf klâsiklerinden önemli nakiller yapmakta, düşünce ve davranışlarıyla örnek teşkil edecek büyük mutasavvıfların fikir ve uygulamalarını ortaya koymaktadır.

Ankaravî, semâ’ın neticesinde oluşan vecd hâlinin dinen herhangi bir sakıncası olmadığını savunmaktadır. Bunu da Sühreverdî'nin *Avârifü'l-Maârif'i* ve İbn Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiyye'sine* dayandırır. *Fütûhât-ı Mekkiyye'den* yapmış olduğu nakil ise Cüneyd-i Bağdâdî'nin (ö. 298/910) Sînâ dağındaki vecd hâlini anlatan rivâyettir. Ankaravî de aslında bu hususta eser veren diğer müellifler gibi, meşâyih-i kibârdan nakillerde bulunmuş, onların menkıbelerine yer vermiş, peygamberlerin kıssalarından, âyet ve hadislerden deliller getirmiştir. Onun dinî uygulamalarla ilgili geçmişten deliller getirmesi ve bu delillerin daha çok kendi yaklaşımına uygun delillerden seçilmiş olması normaldir; ancak *Hüccetü's-Semâ'* da dikkati çeken ve dercettiği ma'lumâtı tartışılır kılan husus, onun bu tartışmalarda büyük mutasavvıfların davranışlarına işâret ederek, “böylesi büyük mutasavvıflar bunu yapmışlarsa bu doğrudur” tarzında bir yaklaşım sergilemesidir.¹⁸

Tasavvufî eserlerde semâ’ın meşrûiyetine dâir bir eser normal olarak erken dönem sûfîlerinden nakillerle semâ’ın târifini yaparak başlar. Yine bu deliller ışığında meşrû ve meşrû olmayan semâ’ arasındaki farkları ortaya koyar. Ankaravî ise burada detaylı bir tarif ve izaha girmeksizin doğrudan Necmeddin Dâye (ö. 654/1256), İbnü'l-Fârız (ö. 632/1235), Kuşeyrî ve Ebû Tâlib el-Mekkî gibi zevâtın

¹⁶ Erhan Yetik, *İsmâil-i Ankaravî*, s. 86-87.

¹⁷ Bu konulardaki yaygın tartışmalar için bkz.; Ferhat Koca, “Osmanlı Fakihlerinin Semâ’, Raks ve Devrân Hakkındaki Tartışmaları”, s. 25-74.

¹⁸ Jamal J. Elias, “Zikr-i Dervişâne'den Divân Mûsikîsine Kadar Osmanlılar Devrinde Semâ'ya Bir Bakış”, *Cogito, Osmanlılar Özel Sayısı*, [s. 216-224], s. 220.

raks ettiklerini, dolayısıyla raksın yanlış olamayacağını dile getirir. Hemen akabinde Hz. Peygamber'in rakeden bir Habeşli grubu izlediğini, raks ve semâ' dinen sakıncalı ya da günah olsaydı Hz. Peygamber'in böyle bir davranışta bulunmayacağı tezini savunur. Bu noktadan sonra semâ'ın tarifine geçen Ankaravî, herhangi bir vecd hâsıl olmaksızın boşuna yapılmış bir semâ'ın iyi olmayacağına işaret eder. Bundan da semâ'ın iyi ya da kötü olmasının tamâmen semâ' edenin niyeti ile doğru orantılı olduğunu¹⁹ ifade eder.

Aslında Ankaravî mûsikînin meşrûiyetini tamâmen, dinlenirken sâhip olunan niyete bağlı olarak değerlendirmekle birlikte, onun vecd duygusu meydana getirdiğini de gözardı etmemektedir; ancak vecd ile tevâcüd ayrımını da dikkate almaktadır ve başlangıçta mübtedîler için tevâcüdün faydalı olacağını düşünce-sindedir.

Ankaravî'nin bu eseri kaleme almaktaki hedefinin, mûsikî ve semâ'ın dinî bakımdan cevâzına dâir delillerin serdedilmesi ve münkirlere karşı bir tür müdafaa olduğu ifade edilmişti. Mutasavvıfların da bu minvâl üzere eserler kaleme alarak semâ', mûsikî, raks ve devrân ile mûsikî enstrümanlarının çalınması gibi hususlarda dinî bakımdan bir sakınca olmadığı yönünde bir isbât içinde olduklarına değinilmişti. Birçok müellifte olduğu gibi Ankaravî'nin de bu konudaki temel argümanı Hz. Peygamber'in hayatından nakledilen meşhûr "Habeşli Çalgıcılar" hâdisesidir. Mâdem ki Hz. Peygamber (a.s.) Hz. Âişe ile berâber def çalık rakeden bir grup Habeşliyi seyretmiştir, o halde sünnetteki bu uygulama semâ ve devran ile mûsikî icrâsına delil olarak yeterlidir; çünkü olay bir gösteriyi dışarıdan seyredip geçmek değildir. Hz. Ebû Bekir'in durumu uygun bulmayarak hâdiseye müdâhelede bulunacağı an Hz. Peygamber "Her halkın bir bayramı vardır, bu da bizim bayramımızdır!" diyerek ona bu fırsatı vermemiştir. Bu yaklaşım Hz. Peygamber'in yaşanan vâkıayı tasvip ve takrîrine delâlet edeceğinden dinen herhangi bir sakınca olmasa gerektir. Aslında bu hâdiseye Mevlevî semâ'ı ve bir zikir meclisi olarak mukâbele ile tam olarak örtüşmemektedir. Ankaravî'nin buradaki yaklaşımı, dinî herhangi bir motif içermeyen böyle bir uygulama tasvip edildiğine göre, Allah'ı zikretmek ve vecd hâlinde ma'nevî zevkler elde etmek maksadına matuf Mevlevî semâ' ve mukâbelesinin cevâzına da kâfî delildir şeklindedir.

Mûsikî ve semâ'ın dinen cevâzı neticesinde sünnî tarikatlerin hemen hepsinde vecd unsuru olarak bu tür uygulamaların varlığı malumdur; ancak diğer uygulamalardan Mevlevî semâ'ını ve bu esnâda icrâ edilen mûsikîyi ayrı bir kategoride düşünmek gerekmektedir. Çünkü, Mevlevî Semâ'ının mûsikî yönü olan Mevlevî Âyinleri'nin müzikâl olarak farklı bir bağlamı ve diğerlerinden ayrı bir konumu vardır. Bu âyinler teorik olarak tam bir Osmanlı saray ve klâsik mûsikîsi karakteristiğini taşımaktadır. Şüphesiz Osmanlı mûsikîsi içerisinde Mevlevîlerin yeri düşünüldüğünde bu husus daha kolay anlaşılacaktır. Yine bir başka husus da semâ'ın form olarak diğer tarikatların zikirlerinden ayrılıyor olmasıdır; çünkü semâ' figüratif olarak formel bir kareografi ile belirlenmiş vücut hareketleri itiba-

¹⁹ Jamal J. Elias, *a.g.m.*, s. 221.

riyle bir tür dansı andırmaktadır. Bu nedenle semâ' diğer sünnî tarikatların zikir şekillerinden farklılık arzietmekte ve Osmanlı Kültürü'nün tamâmen özgün bir şekilde İslâm Uygarlığına armağan ettiği eşsiz bir zikir merâsimi²⁰ olarak nitelendirilmektedir.

Mevlevî kültürünün son dönemini görmüş bir müellif olan Muhittin Celâl Duru da bu keyfiyeti şu şekilde ifade etmektedir:

“Gelmiş geçmiş bütün milletlerde ve dinlerde rağbet ve hürmete mazhar tutulmuş olan, sosyal hayatın bir tecellisi, güzel sanatların en mühim bir rüknü olan mûsikîden, mutasavvıfların, nefsi tezkiye ve rûhu tasfiye husûsunda kuvvetli bir vâsita olarak faydalanmaları pek tabii idi, dinimiz de buna müsâitti; çünkü rûhu tehyic etmeyen hiçbir din olamazdı. İtiraf olunmalıdır ki, edebiyet ve mûsikî gibi iki şehperle yükselen semâ'ın fikrî ilerlemelerimizde, ictimâî inkişâflarımızda pek büyük ve derin tesirleri olmuştur. Hâsılı semâ', birkaç güzel sanatın bir manzûme, bir terkîp hâlinde tecellisinden başka bir şey değildi.”²¹

İşte İsmâil Ankaravî'nin *Hüccetü's-Semâ'*ı da bu muhteşem katkının dinî temelleri ve mâhiyetine dâir kaleme alınmış olan özgün ve başarılı bir eserdir.

شهباز جناب ذوالجلالست سماع فراش قلوب اهل حالست سماع
درمذهب عاشقان حلالست سماع درمذهب منكران حرامست سماع

“Semâ', Cenâb-ı Zülcelâl'in şahbâzıdır. Semâ', ehl-i hâlin kalblerinin temizleyicisidir. Semâ', inkarcıların mezhebinde harâmıdır. Semâ', âşıkların mezhebinde helâldir.”²²

HÜCCETÜ'S-SEMÂ'

İsmâil Ankaravî

بسم الله الرحمن الرحيم

اللهم اياك نعبد و اياك نستعين * ولك الحمد في كل وقت و حين * اهدنا الصراط المستقيم
صراط الذين انعمت عليهم من الانبياء والمرسلين * والاولياء المكملين * وهب لنا من لدنك
علما نشاهد به اسرار اليقين * وانوار المتقين وارنا الحق حقا والباطل باطلا حتى لا نكون من
الضالين المضلين * وانصرنا على القوم الجاحدين المعاندين المنكرين * وصل و سلم على نبيك
سيدنا و مولانا محمد سيد الاولين وسيد الآخريين * وعلى آله واصحابه اجمعين * اما بعد
فيقول الشيخ اسماعيل المولوي الانقروي كشف الله له اسرار الصوري والمعنوي *

[Allah'ım! Yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz. Her vakit ve zaman hamdın her türlü sana mahsustur! Bizi sırât-ı müstakîme hidâyet et! Kendilerine ni'metler bahşettiğın enbiyâ ve mürselînin, evliyâ-i mükemmilînin yoluna! Bize katından kendisiyle yakîn sırlarını ve müttakilerin nurlarını müşâhede edeceğimiz bir ilim ver. Bize hakkı hak, bâtili bâtil olarak göster ki, kendisi dalâlete düşmüş ve başka-

²⁰ Jamal J. Elias, *a.g.m.*, s. 223-224.

²¹ Muhittin Celâl Duru, *Târihi Simâlardan Mevlevî*, s. 184.

²² İsmâil Ankaravî, *Hüccetü's-Semâ'*, s. 26.

larını dalâlete düşürmüş kimselerden olmayalım! Hakîkati bildikleri halde inkâr eden muannid münkirlere karşı bizlere yardım eyle! Salât ve selâm, evvelîn ve âhirînin efendisi, efendimiz ve mevlâmız Hz. Muhammed (a.s.)'a, onun bütün âline ve ashâbına olsun! Şeyh İsmâil Ankaravî, -Allah ona sûrî ve ma'nevî bütün sırları keşf eylesin - der ki:]

Allah Teâlâ'ya hamd ve Resûlüne ve âline ve ashâbına salât ü selâmdan sonra Şeyhü'l-Mevlevî İsmâil Ankaravî buyurur ki, tahkîkan bizim karındaşlarımızdan ba'zısı vaktâki tarikatımıza tâin ve erkânımıza münkir olanlardan ba'zısını gördüler ise -öyle erkânımız ki, ol şeyhimizin erkânıdır ve sultân-ı mürşidimizin tarîkidir; Öyle sultan ki bizim ve ârifînin ve vâsîlinin ve âşıkînin mevlâsı, efendisidir; Allah Teâlâ kademlerimizi onun tarîk-ı metîninde sâbit eylesin- ol tâin ve münkir olanları ihvânlarımız gördüklerinde bu fakirden iltimas ve taleb eylediler ki ol münkirîne cevâb-ı şâfî ile cevâb verelim ve onlara beyân-ı kâfî ile beyân kılalım. Ve bu münkirler üzere kelâm-ı Resûl (a.s.)'dan ve ekâvîl-i ulemâ-i fühûlden hüccet ibrâz eyleyelim; zira bu münkirler zu'm eylediler ki tahkîkan bu tarîk bid'at ve dalâl ola ve bu tarîkin sâlikleri mübtedî' ve ehl-i vebâl ola. Biz Allah'a sığınırız ehl-i kemâle sû-i zann eylemeden. Ve bu münkirler bilmediler ki, tahkîkan bu tarîk, tarîk-i kadîm ve sırât-ı müstakîmdir.

Zira meşâyih-i sûfiyyeden ba'zı mütekaddimîn Hz. Cüneyd ve Şiblî ve Nûrî gibi ve bunlardan gayrı semâ' ve raks eylediler. Semâ' ve raks etmeyi ibâdet addeylediler. Ve dahi ulemâ-i dîniyyeden müteahhirînin ekseri Hz. Ebû Tâlib-i Mekki ve İmâm-ı Gazzâlî ve Şeyh Ebû Necîb Sühreverdî ve Necmeddîn Dâye ve bunlar emsâli bilâ-nihâye sultanlar bu raks ve semâ'ı bir tâife için helâl ve bir tâife için mübâh ve bir tâife için mekrûh ve bir tâife için harâm addeylediler. İnşâallahü Teâlâ an karîb ale't-tafsîl beyânı cem'an gelir. Ale'l-husûs pîrimiz, sultânımız ve Hz. Sultan Veled Efendi ve ol sultânın tevâbii ve levâhıkı ki, Hz. Salâhaddîn Zerkûb-i Konevî ve Hüsâmeddîn Çelebi ve Şeyh Kerîmüddîn ve hulefâ ve fukarâdan ile'l-ân ashâb-ı irfân ve ikân olan ihvânımız semâ' ve raks eylediler. Ve bu hey'et-i ma'rûfeyi ol sultanlar fukarâsı için tarîk vaz' eylediler. Ve bu sultanların hâli tevâtür ile sâbittir. Ve menkabetlerinde delâil-i zevâhir ile tahkîkât mektûbtur. Pes bunların bu minvâl üzere semâ' ve raks etmeleri sâbit ve muhakkak olduysa tahkîkan bunlar hod şol ameli işlemediler ki, dâl ve mudîll oldukları halde nebîlerinin şer'ine muhâlif ve vaz'ları sünnet-i şerîfelerine muğâyir ola.

Pes üzerimize vâcib oldu ki, bu sultanların sened ve me'hazlarını beyân kılarız. Ve bunların ahvâl ve a'mâlini şer'-i şerîfe tevîk etmeye muvâfık kılarız. Ve hattâ münkirler ve reyb ve şek ediciler bileler ki, şer'de ve Kelâmullah'da ve kelâm-ı Resûlullah'da bunların halleri butlânı üzere, amellerinin naksı üzere, bir nass ve bir delîl yoktur. Belki ekser-i nusûs bizim ahvâllerimiz üzere delâlet-i kat'î ile delâlet eyledi.

Pes bu abd-i zaîf, İsmâil Ankaravî, Şeyhü'l-Mevleviyye, bu risâle-i kaviyyeyi tahrîr etmek lâzimededen olmakla tasnîf eyledim ki, bize ve ihvânımıza hüccet-i kaviyye olsun için *Hüccetü's-Semâ'* diye tesmiye kılıp, üç bâb üzere tayy eyledim, muhtasar ve müciz olsun ve Türkî lisânla tercüme kıldım, fâidesi tâlibine âmm olsun için. Hemân Allahu azîmü's-şân bizleri ve cümle ehl-i îmân karındaşlarımızı tarîk-i müstakîme hidâyet kıla.

إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ غَفُورًا رَحِيمًا

[Şüphesiz ki O, kullarına karşı affedici ve merhametlidir.]

BİRİNCİ BÂB

RAKS BEYÂNINDADIR.

Ebvâb-ı selâseden bâb-ı evvel raks beyânındadır. Ey azîz karındaş, sana ma'lûm [6] olsun ki -Allahu azîmü's-şân sana dünyâda ve âhirette rahmet eylesin-, Eğer dîde-i hışm ve gadabla nazar etmeyip çeşm-i insâf ve rızâ ile nazar eylesen uşşâk ve fukarânın devrânı ve inde's-semâ' raksları harâm değildir. Eğer sen dersen ki, şol fetvânın hakkında ba'zı mutaassibîn hüccet ittihâz eylediler ve ba'zı ulemâ dahi fukarânın devrânı hakkında fetvâ verip dediler ki:

"Raks harâmdır, bi'l-icmâ' müstehilli kâfir olur. Ve min gayr-i istihlâl onun fâili fâsık olur."

Ve bu raks harâmdır diyenler bilmediler, tahkîkan fesâtdan hüküm eyledikleri şey yine kendilerinin üzerine mün'akis olur. Pes biz deriz -bi-tevfikillah ve inâyetihî-; bu fetvâ uşşâk ve fukarâ hakkında değildir; zira bu fetvâ bunların hakkında bâtil ve müzeyyiftir vücûh-i şettâ ile; zira şe'n budur ki, bunların bu kavlından İmâm Şâfiî gibi müctehidi tekfîr etmek, lâzım gelir. Ve ulemâ-i Şâfiyyeden İmâm Gazzâlî gibi, ondan gayrı tevâbî-i Şâfiyyeden nice ulemâyı tekfîr etmek lâzım gelir. Ve dahi kâmil olan muhakkıklardan çok kimselerin tekfîri lâzım gelir. Cümleden sâhib-i *Avârif* ve Necmeddîn Dâye ve İbnü'l-Fârız ve Kâşânî ve Ebû Tâlib-i Mekki ve Hz. Mevlânâ ve bunlar emsâli sultanları hâşâ tekfîr ve tekzîb lâzım gelir; zira bunlar raks ve semâ'ı tecvîz edip ibâdet ve fazîlet addetmişlerdir. Eğer kânî olmazsan onların kitaplarına nazar eyle, tâ mufassalan bulasın.

Pes ben bu fetvânın butlânının tahkîkinde fevâid-i zâide ve hakâyik-i bedîa ile bile nice delâil-i vâziha ve berâhîn-i kâtıa ibrâz eyledim. Pes münkirînin, *"devrân-ı Mevleviyye ve sûfiyye raktır, pes raks ise harâmdır, ve harâmın müstehilli kâfirdir"* kavli sahîh değildir. Belki müzeyyif ve bâtil ve nâ-makbûldür. Ve hem lügat yönünden ve hem örf yönünden ve hem şer' yönünden. Nitekim sâhib-i *Kāmûs*, raksın lügatte; رقص الرقص [*Rakkās oynadı*] derler kaçan "rakkās oynasa" ve رقص الابل [*Deve ezgiye ritim tuttu*] derler deve muztarib olsa. Ve kezâlik şarap galeyân ve cûş eylese ve raks olmaz, illâ oynayıncılar için ve deve için ve şarap için olur.

Ve sâhib-i *Mücmel* dedi ki; "Raks bilinmiştir ve cemî'-i nâsın katında ma'lûm olan rakkaslara mahsûs olan laibdir ve onların hareket-i mevzûnesidir." Ve Bezzâzî rahimehullah buyururlar ki; "Raks şol laibdir ki, onu evvelâ Sâmirî ihdâs eyledi. Şol vakitte ki, kavmi buzağı cesedini ihrâc eyledi ki ol cesedin ancak sadâsı var idi. Bu ikisinin dahi kelâmından münfehim olan oldur ki raks, lâibe mahsûs olan hareket ola.

Ammâ lisân-ı örfte hiçbir kimseden istimâ' eyledin mi ki bu âşıkların ve müştâkların devrânı hakkında diyeler ki, "tahkîkan bunlar oynarlar ve raks eylerler ve lehv ederler." Meğer zamanımız mutaassıbları [7] diyeler. Ve illâ bu sözleri

gayrları demez. Veyâhud hiç Mevlevîlerden işittin mi ki, onlar “biz laib ve lehv ederiz” diyeler. Belki “biz Allah’a ibâdet ederiz ve O’nun cemâl-i bâ-kemâline müştâk oluruz ve O’nun aşk ve iftirâkıyla mustarip ve dâir oluruz.”

Ve ammâ şeriatte raksın cevâzına delîl budur ki, edille-i kâtıa ile sâbittir ki, tahkîkan Hz. Nebî (a.s.) Hz. Âişe (r.ah.) ile raks-ı Habeşe’ye nazar etti. Ve halbuki Habeşe’nin raks ve laibleri lehv ve bâtıldır. Bilâ-nizâ’ eğer küll-i raks harâm olaydı Hz. Nebî (a.s.) onlara nazar eder mi idi?

كَمَا رُوِيَ فِي الصَّحِيحَيْنِ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ رَأَيْتُ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ يَسْتُرُنِي بِرِدَائِهِ
وَأَنَا أَنْظُرُ إِلَى الْحَبَشَةِ يَلْعَبُونَ فِي الْمَسْجِدِ حَتَّى أَكُونَ أَنَا الَّذِي أَسْأَلُ

Nitekim Hz. Âişe’den *Sahîh-i Müslim* ve *Buhârî*’de rivâyet olunmuştur. Tahkîkan Hz. Âişe buyurdular ki, “Ben Hz. Nebî’yi gördüm. Beni ridâ-i mübârekiyle setr eyler ve halbuki ben Habeşe’nin laibine nazar ederdim. Onlar oynarlardı Mescid etrâfında. Hattâ şol kadar nazar eyledim ki, ben ondan usandım ve bana seâmet geldi.”²³ Bu kelâm Habeşe’nin tûl-i müddet vukûfuna işârettir.

وَفِي رَوَايَةٍ أُخْرَى أَنَّهَا قَالَتْ قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَتَشْتَهِيَنَ وَفِي رَوَايَةٍ أُخْرَى أَنَّهُ تَنظَّرَ إِلَيَّ
الْحَبَشَةَ فَقُلْتُ نَعَمْ فَأَقَامَنِي وَخَدَّيَ عَلَيَّ خَدَّهُ حَتَّى إِذَا مَلْتُ قَالَ حَسْبُكَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَادْهَبِي وَفِي صَحِيحِ مُسْلِمٍ
فَوَضَعْتُ رَأْسِي عِنْدَ مَنْكَبِهِ فَتَنظَّرْتُ إِلَيْهِمْ حَتَّى كُنْتُ أَنَا الَّتِي أَنْصَرِفُ

Ve bir âhar rivâyette; Hz. Âişe buyurdu ki; “Resûlullah (s.a.ö.) bana buyurdular ki; “Yâ Âişe! İştihâ eder misin?” Ve bir rivâyette; “muhabbet eder misin, Habeşe’nin raksına nazar etmeliğe?” Pes ben dedim ki; “Neam, yâ Resûlallah! İsterim” dedim. Pes beni durdurdu, ve benim yüzüm onun yüzüne berâber baktım. Hattâ melûl oluncaya dek. Pes bana dedi ki; “Kifâyet eder mi?” Ben dahi, “neam-evet” dedim. Pes bana dedi; “Git imdi!”²⁴

Ve *Sahîh-i Müslim*’de buyurur ki; “Ben başımı Ol Hazret’in omzuna koyup lâibine baktım, hattâ ben munsarîf olup, rücû’ edinceye dek.”²⁵

Eğer raks ve lehv ve laib mutlakan harâm olaydı, Hz. Âişe Habeşe’nin raksına nazar eyler mi idi, onlar raks eylediği halde. Teslîm edelim ki, Mevlevîyye ve sûfiyyenin devrânı raks ola. Lâkin harâm kabîlinden olan raks olduğuna teslîm etmeyiz; zira her raks harâm değildir. Ve harâm olan raks maa-irâdeti’l-laib olan rakstır. Eğer her raks harâm olaydı, ba’zı ashâb-ı kirâmdan inde’s-sürûr raks zâhir olurmuydu? Halbuki cemâat-i sahâbeden mervîdir ki, vaktâ onlara bir sürûr vârid oldukta raks eylediler. Onlara sürûr [8] ve hubûrdan isâbet eden şey sebebiyle.

Halbuki, Hz. Nebî (a.s.) ol hinde onları raks eylemeden men’ eylemedi. Ve bu ashâb-ı kirâmın raks eylemesi Hz. Hamza kızının kıssasında vâkî olmuştur. Onun terbiyesinde Hz. Ali b. Ebî Tâlib ve karındaşı Hz. Câfer ve Hz. Zeyd b. Hâris -rıdvânullahi teâlâ aleyhim ecmaîn- ihtisâm eyledikleri sebebiyle. Pes Hz.

²³ Buhârî, Nikâh, 114; Müslim, İydeyn, 4.

²⁴ Buhârî, İydeyn, 2/Cihad, 81; Müslim, İydeyn, 4.

²⁵ Müslim, İydeyn, 4.

Hamza'nın kızının terbiyesinde husûmet edip birbirinin başını yardılar ve Hz. Resûl (a.s.)'a geldiler. Hz. Resûl-i Ekrem Efendimiz Hz. Ali Esedullah'a buyurdular: "Yâ Ali! Sen bendensin ve ben sendenim." Pes Hz. Ali Cenâbları bu sürûrdan raks eyledi. Ondan sonra Hz. Ali'nin karındaşı Hz. Câfer'e buyurdular ki;

يَا جَعْفَرَ خَلْقِي وَ خُلُقِي

"Yâ Câfer, hem yaratılış hem de ahlâken bana benzedin." Pes Hz. Ali'nin raksından sonra bu sürûrdan Hz. Câfer raks eyledi.

Ba'dehû Hz. Zeyd'e buyurdular ki; أَنْتَ أَخُونَا وَ مَوْلَانَا "Sen bizim karındaşımsın ve sâhibimizsin." Pes Zeyd dahi verâ-i raks-ı Câfer bu sürûrdan raks eyledi.²⁶

(حجل) ve (زقن) lügatte raksa derler ve bunların bu raksları ferah ve sürûrları sebebiyledir. Fukarânın dahi raksları bu kabîldendir.

İmâm Gazzâlî *İhyâ'*da buyururlar ki, raksın hükmü muharrik ve müheyyicin hükmüdür. Eğer ol raks, bâtından muharrik olan şey mahmûd ve makbûl ise, raks dahi makbûl ve mahmûddur. Ve eğer muharriki mübâh ise raks dahi mübâhtır. Ve eğer muharriki mezmûm ve makbûh ise raksı dahi mezmûm ve kabîh ve harâmdır.

Ve Hz. Şeyh Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*de bâb-ı semâ'da kabûl ve ihtiyâr eylediği halde dediler ki; az olur ki, ba'zı sâdıkın raks ederler. Vecd ü hâl izhâr etmeksizin ve niyet etmeksizin harekette ba'zı fukarâya muvâfakat etmek için. Pes hareket-i mevzûne ile ol sâdıkın hareket ederler. Vecd ü hâl iddia eylemedikleri halde, pes onların bu takdirce raksları ve hareketleri şol mübâh kabîlinden olur ki, ba'zı evkâtte onun üzerine cârî olur. Dahk ve mülâabe-i ehil ve evlâd gibi. Ve az olur ki ol raks hüsn-i niyetle ibâdet olur. Eğer ona niyet ederse belki Allah Teâlâ insanı ba'zı evkâtte leh ve laib ettiği sebeble muâheze etmez. Meselâ insan kendi nefsi üzere bir günde elini başı üzere yüz kere koymayı vazîfe kıla. Bu bir abes şeydir ama, harâm kılınmaz. Nitekim Allah Teâlâ Kur'ân'da buyurur:

لَا يُؤْخَذُكُمْ اللَّهُ بِاللَّعْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ

Ya'nî, "Allah Teâlâ sizi yeminlerinizde lağv etmek sebebiyle muâheze kılmaz."²⁷ Ve beyhûde yere yemîn etmeye muhâlefette dahi muâheze kılmaz. Maa-hâzâ beyhûde yere yemînün fâidesi yoktur ki, onunla ahz olunmaz. Pes [9] Allah Teâlâ'nın zikrini bir şey üzerine beyhûdelikle kasem etsen muâhaze olunmayınca ne hâl ile şiiir ve raks ve semâ' sebebiyle muâheze olunur.

Cevherî *Sihâh*'ında bâb-ı lâm, fâsl-ı dâl'da kesr-i dâl ve kâf ile (دِرْكَلَة) "Acem diyârında oyundur, bir yere cem'olup, oynarlar." Ve Ebû Amr buyurur ki: "dahi raksın bir nev'idir." وحزب من الرقص

وانه عليه السلام مرَّ عَلَى أَصْحَابِ الدَّرِكَلَةِ فَقَالَ جِدُّوْا يَا بَنِي أَرْفَدَةَ حَتَّى تَعْلَمَ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَى أَنَّ فِي

دِينِنَا قِسْمَةٌ

²⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, s. 537 (857).

²⁷ Bakara, 2/ 225.

Ya'nî, bir gün Resûl (a.s.) ashâb-ı dirkileye uğrayıp pes onlara dedi ki; "Cidd eyleyin ey Benî Erfide. Hattâ Yahûdî ve Nasârâ tahkîkan bileler ki, bizim dinimizde ruhsat ve kısmet vardır."²⁸

İmdi bu hadîs-i şerîfte ibâhat-i laib ve raksa delâlet vardır. Pes bizim dinimizde bu misillü mülâabeye ruhsat olunca pes ne hâl ile raksı işleyen ikfâr olunur. Teslîm olunsun ki bizim devrânımız bu kâbîlden ola.

Ammâ münkirler derler ki; biz bi-gayr-i istihlâl raks ve laibi işleyeni tekfir etmeyiz. Halbuki, siz raksı istihlâl eylersiniz ve onu ibâdet ittihâz edersiniz. Nitekim münkirlerden ba'zısı *Risâle*'sinde bu ta'nı îrad eyledi. Ve onda der ki; bu tâifenin üzerine küfür vâcib olur, bunlar raksı istihlâl edip onu ibâdet add eylediklerinden ötürü. Ammâ ehl-i laib onu ibâdet ittihâz etmezler ve onu istihlâl etmezler.

Biz deriz, böyle bir hâlet-i mahmûdeye ve hey'et-i ma'rûfeye küfr itlâk, cehl-i mahz ve hatâ-yı fâhiştir. Buna küfür itlâk eyleyen kâil üzere küfürden havf olunur, el-iyâzü billah. Ve onun bu hâline küfür itlâk etmesi bizim hakikat-i ef'âlimize adem-i vukûfundan nâşîdir ve küfür itlâkı sahîh olmaz. İllâ bizim raksı ve laibi istihlâlimiz katında ve lehv ve lağvı ibâdet ittihâz eylediğimiz zamanda olur. Halbuki biz lehv ve laibi ve raksı ibâdet addedip onu müstahil olmadık. Belki biz şol vecd-i Rabbânî ve zevk-i İllâhî'yi istihlâl ederiz ki, inde's-semâ' bize hâsıl olur. Ve kezâlik bizden vecd sebebiyle sâdır olan hareketi istihlâl ederiz ki, ol hareket sûretâ raksa müşâbihtir; zira o hareketin müheyyic ve sebebi bir helâl hâldir ki, nice bin hâle muâdil olur.

كَمَا قِيلَ جَذْبَةٌ مِنَ جَذَبَاتِ الرَّحْمَنِ تُوَازِي عَمَلَ النَّعْلَيْنِ

Nitekim denildi; "Rahmân cezbelerinden bir cezbe a'mâl-i ins ü cinne müsâvîdir."²⁹ Nitekim, İmâm Gazzâlî buyurur ki; kaçan semâ' kalb-i sâlikte ilmi veyahut hâli müsmir olsa ona vecd tesmiye olunur ve vecde müsmir olur, ya'nî mazhar olur. Tahrik-i etrâf-ı a'zâyı yâ hareketi gayr-i mevzûneyi muzhir olur. Bu takdirce ona ıztırâb tesmiye olunur. Veyâhud hareket-i mevzûneyi muzhir olur, bu takdirce ona tasfîk ve raks [10] tesmiye ederler. Öyle raks ki, harâmdan olan değil.

Ve vecd dahi iki kısma münkasımdır. Biri hücûm edip bilâ-ihdiyâr gelen vecde ve biri dahi tekellüfle hâsıl olan vecde. Tekellüfle hâsıl olan vecde tevâcüd derler. Ve mütevâcid mütekellif olan kimsedir. Pes ol tevâcüdden ba'zısı mezmûmdur. Ve tevâcüd-i mezmûm şol tevâcüddür ki, onunla riyâ kasd oluna ve izhâr-ı ahvâl-i şerîf kasd oluna ve ol ahvâlden bî-behre ola. Ve ol tevâcüdden ba'zısı mahmûddur ve mahmûd olan tevâcüd şol tevâcüddür ki, ahvâl-i şerîfenin istid'â ve iktizâsına vesîle ve mutavassıl ola. Ve ol ahvâlin celbiyle iktisâb ve ictilâbına sebep ola; zira tahkîkan kesbin celb-i ahvâl eylemede medhal-i azîmi vardır. Nitekim;

²⁸ Suyûtî, *Câmiü's-Sağır*, s. 237 (3896); Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, III, s. 436; Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, XV, s. 212 (40617).

²⁹ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, I, s. 332 (1069).

أَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِمَنْ لَمْ يَخْضُرْهُ الْبُكَاءَ عِنْدَ قِرْئَةِ الْقُرْآنِ أَنْ يَتَّبِأَكَ وَ يَتَّحَارَنَ

Ya'nî, Resûl (a.s.) buyurup emreyledi ki, şol kimseler inde kırâati'l-Kur'ân bükâsı hâzır olmaya, tebâkî ve tehâzün eylemekliği ya'nî ağlarcalanmak ve mahzûn olur şeklinde olmayı³⁰; zira taklîd tahkîke vesîledir; zira bu ahvâl-i şerîfenin mebâdîsi kesble ve tekellüfle olur. Ondan sonra âhiri tahkîk üzere olur. Pes her nesnenin evveli taklîddir. Tahkîk-i âdette katı müşâhede olunmuştur. Şol kimse ki, bir şahsa âşık olmayı iştihâ eder. Halbuki, ona âşık değildir. Pes dâimâ onun zikrini nefsi üzerine terdîd ve tekrîr eyler ve nefsi üzerine, evsâf-ı mahmûde ve ahlâk-ı mahbûbesin takrîr eyler. Hattâ ol şahsa bu üslûbla âşık olur ve ol aşk onun kalbinde râsih olur ki, hadd-i ihtiyârdan çıkıp, bundan sonra halâs olmak ister ve velâkin kurtulmak mümkün değildir.

Pes muhabbetullah dahi aşk-ı mecâzda taklîd ile âşık olan gibidir. Ve Allah Teâlâ'nın likâsına şevk dahi bunun gibidir. Ve bundan evvel ahvâl-i şerîfeden her ne kadar şey var ise hep bu minvâl üzere tahsîl olur. Pes ahvâl-i şerîfeyi ve muhabbetullahı fâkid olan kimseye lâyık olan oldur ki, evvel ahvâl ve muhabbetin iktisâb ve ictilâbında tekellûf eyleye. Ol ahvâlde muttasıf olanların sıfâtını tahsîn etmekle ve onlarla semâ'da bile oturmak ile tâ Allah Teâlâ ol hâleti ol sâlike müyesser eyleyinceye değin sa'y eyleye.

Ve Hz. İmâm Gazzâlî'nin kelâmında şol münkirler üzere delil vardır ki, onlar derler ki, "semâ' ve vecd Cüneyd-i Bağdâdî ve Mevlânâ ve İbn-i Fârız hazerâtı gibi ehl-i kemâl olanlara lâyıktır. Ve mübtedî ve mukallid olanlar onlar gibi semâ' edemezler. Ve ol mübtedîler de onların sem'i gibi ve onların şuhûdu gibi şuhûd yoktur. Pes raks ve semâ' mübtedî ve mukallid olanlara harâmdır." Ve biz dahi, **[11]** bu kâile deriz ki, "sen bizim kalbimizi yardım mı ve bizim esrârımıza muttali' oldu mu, pes ne delîl ile bilirsin ki, biz onların semâ'ı gibi semâ' edemeyiz. Ve ne mahalden ve ne makâmdan anlarsın ki, biz onların raksı gibi raks edemeyiz."

Ve bâhusûs ki Hak Teâlâ, *أُولِيَّائِي تَحْتَ قُبَابِي لَا يَعْرِفُهُمْ غَيْرِي* [Velîlerim kubbelerim altındadır ve onları benden başkası bilmez.]³¹ buyurdu. Ve halbuki ilm-i İlâhî bir kimseye münhasır değildir. Belki her ilmin her zamanda nice erbâbı ve vârisi mukarrerdir, tâ kıyâmete dek. Belki semâ' fi'l-hakîka mübtedîler için vaz' olunmuştur. Merâtib-i âliye ve menâsıb-ı sâmiye sâhibi olan sultanların mertebesine lâyık değildir; zira onlar hadd-i semâ'dan geçmişlerdir. Belki hadd-i muhabbet ve aşktan bile öte geçmişlerdir.

Nitekim İbn-i Fârız hazretleri buyurur; "Ben hadd-i aşk ve muhabbetten tecâvüz eyledim." Ve ehl-i kemâlin ekseri semâ' ve raksı mürîdine ta'lîm ve müsterşidîne irşâd ve tefhîm içindir, ihtiyâcen değildir. Ve ba'zı kibâr evâhir-i hallerinde raks ve hareketten fâriğ oldular. İnkâr eylediklerinden değil, belki bu zevkten âlî-zevke vâsil olup, bundan müstağnî olduklarından ötürüdür.

³⁰ Krş. İbn Mâce, Zühd, 19.

³¹ Gazzâlî, *İlhyâ*, Kitâbü'l-Muhabbe ve'ş-Şevk, IV, s. 418.

Nitekim Hz. Cüneyd'den hikâye olunur ki, bidâyet-i hallerinde semâ' ve raks ve hareket ederlerdi. Ammâ nihâyet-i hallerinde sâkin ve fâriğ oldular. Pes ona terk-i raks ve hareket eylediklerinden suâl edip dediler ki; "Niçin fâriğ oldun yâ şeyh?" Cevâb verip dedi ki; "Pes siz cibâli görürsünüz. Onu câmide ve sâkin zannedersiniz. Halbuki, ol cibâl, sehâbın mürûru gibi mürûr ve hareket eder."³² Hz. Cüneyd'in böyle demesi, kalbinin Cânib-i A'lâ'ya müteharrik olup, a'zâ ve cevârihi müteeddib ve sâkin olduğuna işârettir; zira onun vecdi dâim ve şürbü müstemir oldu. Şol haysiyette ki, semâ' onun vecd ve şürbünün ziyâdeliğine te'sîr etmez oldu; zira kendi ayn-ı zevk olup zevk-i ânîzîden müstağnî oldu.

ومن العلماء من انكروا وقالوا ان التواجد بدعة والبدعة ضلالة فاهل التواجد اهل الضلالة قلنا لا نسلم ان التواجد بدعة وكيف يكون بدعة وقد صدر عن النبي عليه السلام كما صرح الشيخ السهروردي اورد في الباب الخامس والعشرين من عوارف المعارف في قول السماع روي حديثا مسند الى انس بن مالك رضى الله عنه قال كنا عند رسول الله عليه السلام اذ نزل عليه جبرائيل عليه السلام فقال يا رسول الله فقراء امتك يدخلون الجنة قبل الاغنياء بنصف يوم وهو خمسمائة عام ففرح رسول الله عليه السلام فقال افيكم من ينشدنا فقال بدوي نعم يا رسول الله فقال عليه السلام هات فانشد البدوي بيت :

قد لسعت حية الهوى كبدي فلا طيب لها ولا راقى

إلا الحبيب الذي شغفت به فعنده رقيبتي و ترياقي

[12] Ulemâdan ba'zı kimseler izhâr-ı vecde inkâr eylediler ve dediler ki, "tahkîkan tevâcüd bid'attir ve bid'at dalâlettir. Pes ehl-i tevâcüd ehl-i dalâlettir. Lâ nüsellim ki, tevâcüd bid'at ola. Ne hâl ile tevâcüd bid'at olur ki, tahkîk Hz. Nebî (a.s.) dan sūdûr eyledi. Nitekim Şeyh Sühreverdî *Avârifü'l-Maârif* te yirmi beşinci bâbda kavî-i semâ'da tasrîh edip; Enes b. Mâlik'ten müsned bir hadîs-i şerîf rivâyet buyurup der ki; Hz. Enes buyurur ki;

"Biz Hz. Resûl (a.s.) ın katında hâzır idik. Şol vakitte ki, Cibrîl-i emîn ona nâzil olup dedi ki; "Yâ Resûlallah! Hak Teâlâ sana selâm etti, buyurur ki; "Fukarâ-i ümmetin kable'l-ağniyâ cennet-i a'lâya dâhil olurlar, nısf-ı yevm mikdârı. Ve ol beşyüz yıl mikdârı ola."³³ Pes Hz. Risâlet-penâh Efendimiz bu kelâmdan mesrûr olup, buyurdular ki; "Ey benim ashâbım, sizin içinizde hiçbir kimse var mıdır ki, şiir diye ve manzûm kelâm söyleye." Pes bedevîlerden birisi, "Evet yâ Resûlallah, vardır" dedi. Pes Resûl (a.s.) buyurdular ki, "Getir!" Ol dahi bâlâda mezkûr iki beyti söyledi:

[Sînemi hayye-i hevâ soktu

Rukye-hân u tabîb yoktur ona

Beni meşgûf eden habîbimde

Bulunur yalnız bu derde devâ]³⁴

³² Nemi, 27/88.

³³ İbn Mâce, Zühd, 6; Tirmizî, Zühd, 37.

³⁴ Nazmen tercüme A. Avni Konuk'un *Mesnevî-i Şerif Şerhi*'nden alınmıştır. Bkz. A. Avni Konuk, *Mesnevî Şerif Şerhi* 7, s. 223; Ayrıca aynı beyitleri Ken'ân Rifâi de nazmen şu şekilde tercüme etmiş-

فتواجد رسول الله و تواجد الاصحاب معه حتى سقط رداؤه عن منكبيه فلما فرغوا أوى كل واحد الى مكانه قال معاوية بن ابي سفيان ما احس لعنكم يا رسول الله قال عليه السلام مه يا معاوية ليس بكريم من لم يهتز عند ذكر الحبيب * تنمة الحديث * ثم قسم رداؤه على من حضره باربعمائة قطعة فهذ الحديث اوردناه مسند الى انس بن مالك كما سمعناه ووجدناه وقد تكلم في صحته اصحاب الحديث وما وجدنا شيئاً نقل عن رسول الله يشاكل وجد اهل الزمان سمعهم واجتماعهم الا هذا وما احسنه حجة للصوفية و اهل الزمان في سمعهم وتخريق الخرقه انتهى كلامه * وهذا اورد هذا الحديث الامام الغزالي و نجم الدين دايه و غيرهم من المحققين

Pes Hz. Risâlet-penâh Efendimiz, bu beyitte habîb nâmını istimâ' edince tevâcüd eyledi. Ve ashâb dahi Ol Hazret'le maan tevâcüd eylediler. Hattâ mübârek ridâları omuzlarından düştü. Pes tevâcüdden fâriğ olup mekânlarına geldikte [13] Muâviye dedi ki;

“Ne acep güzel oynarsınız, Yâ Resûlallah!” Hazret dahi buyurdular ki;

“Sus yâ Muâviye! Kerîm değildir şol kimse ki mahbûb anıldıkta hareket etmeye.” Pes Ol Hazret mübârek ridâlarını hâzırında olan dört yüz ashâba taksîm ve tevzî' eyledi. Birer pâre teberrûken onlara verdi.

Pes Hz. Şeyh Sühreverdî buyururlar ki; “Biz bu hadîs-i şerîfi îrâd eyledik, anane ile Enes b. Mâlik (r.a.)'e müsned olduğu halde işittiğimiz ve bulduğumuz gibi. Ve ashâb-ı hadîs bu hadîsin sıhhatinde tekellüm edip, kâil olmuşlardır. Ve biz bir şey bulmadık ki Resûlullah'tan nakloluna, ehl-i zamânın vecdine ve semâ'ına ve ictimâına müşâkil ve müşâbih illâ bu hadîsi bulduk. Ne aceb güzel hüccettir, sûfiyyeye ve ehl-i zamâneye semâ'larında ve vecdinde hırka pârelemeleri...³⁵

وقال الشيخ محي الدين العربي في وصاياه من الفتوحات المكية حدثنا احمد بن شداد المعزي الموصلي قال حدثنا ابو جعفر القاضي قال حدثنا يوسف ابن ابي الغنم الدياربيكري قال حدثنا جمال الاسلام ابو الحسن علي بن قريشي قال حدثنا ابو الحسن الكرخي قال حدثنا ابو العباس احمد ابن فضل النهاوندي قال سمعت شيخي جعفر ابن الحلوي يقول كنت مع الجنيد في طريق الحجاز حتى صعدا الى جبل طور سينا فلما وقفنا في الموضع الذي وقف فيه موسى عليه السلام وقعت علينا هيبه المكان وكان معنا قوال فاشار اليه الجنيد ان يقول شيئاً فقال القوال بيتا فلما سمع الجنيد تواجد وتواجدنا معه حتى لم يدر احد منا أ في السماء نحن او في الارض

Şeyh Muhyiddin-i Arabî Hazretleri *Fütûhât*'ın evâhirinde vesâyâsında buyururlar ki; Ahmed b. Mes'ûd b. Şeddâd Mevsilî bana haber verdi. Dedi ki, bana haber verdi Ebû Câfer Kâdî, mâ hasal an'ane ile bu haberi Şeyh Câfer b. Muham-

→
tir.

“Subh ü şâm aklınla cânân gözlerim hep ağladı
Soktu aşkın ejderi kalbim benim âh dağladı.
İştîyâkın sînemi sehm ile dâim yâreler
Bulmadım bu derde efsûndan, tabîbden çâreler
Çünkü sendendir bu derdim hem devâ senden visâl
Etme aşkın nâmına Ken'an'ı mehcûr-i cemâl”

Bkz. Ken'an Rifâî, *Îlâhiyât-ı Ken'an*, s.71.

³⁵ Kırş. Sühreverdî, Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer, *Avârîfü'l-Maârif*, [Tasavvufun Esasları, (25. Bâb) s. 261.

med Hulvî'ye müsned olup, onlar dediler ki; "Biz Cüneyd ile tarîk-i Hicaz'da bile idik. Hattâ Cebel-i Tûr'a çıktık ve Hz. Mûsâ'nın durduğu yerde durduk. Ve ol mekânın heybeti bizim üzerimize vâki' oldu. Ve ol mahalde bizim ile bir kavvâl var idi. Pes Hz. Cüneyd ol kavvâle işâret eyledi. Pes ol serâğâz edip bir beyit okudu. Hemândem ki, Cüneyd-i Bağdâdî istimâ' eyleyip tevâcüd eyledi. Biz dahi onunla maan tevâcüd eyledik. Hattâ şol hadde geldik ki bizden birimiz bilmedi gökte miyiz, yerde miyiz.³⁶ Ve bize karîb bir kilise var idi ve onda bir râhib var idi. Pes bize nidâ eyledi ki, "Yâ ümmet-i Muhammed! Bana cevâb verin." Pes bizden ona birimiz iltifât etmedi vaktimizin tıyblığından. İkinci kere nidâ eyledi, yine bir kimse cevâb vermedi. Pes üçüncü kere nidâ eyledi ki, "ma'bûdunuzun [14] hakkı için niçin bana cevâb vermezsiniz?" Yine bizden birimiz ona redd-i cevâb eylemedi. Vaktâ kim semâ'dan bize fûtûr gelip fâriğ olduk, Cüneyd'e dedik ki; "şu râhip bize nidâ eyledi ve bize kase verdi." Cüneyd dedi ki; "Bize getirin." Pes çağırıldılar geldi ve bize selâm verdi ve suâl eyledi. "Şeyh ve üstâd hanginizdir?" Cüneyd'e işâret eylediler. Pes râhip dedi ki; "Bana haber ver ey Cüneyd, şu işlediğiniz fiilden. Bu mahsûs mudur bir nice kavme yâhut dininizde ale'l-umûm cem'i-i nâsa şâmil midir?" Cüneyd buyurdular ki; "Belki dinimizde bir nice kavme mahsusdur." Râhip dedi ki; "Ne niyetle kalkarsınız?" "Allah'a recâ ve ferah ve muhabbetle mesrûr olmak niyetiyle." Râhip dedi ki; "Ne niyetle semâ' edersiniz?" أَكْسْتُ بِرَبِّكُمْ [Ben sizin rabbiniz değil miyim?]³⁷ kavlinin lezzetini bulmak niyetiyle." Râhip dedi ki; "Bu savt nedir?" Cüneyd dedi ki; "nidâ-i ezeldir. Ya'nî nidâ-i ezeli lezzetine müşâbihtir demektir." Râhip dedi ki; "ne niyetle sahva gelirsiniz?" "Abdin rabbe icâbet etmesi niyetiyle; zira sahva gelmeyince abd rabbe icâbet etmez." Râhip dedi ki; "Gerçeksen elin uzat." Pes Cüneyd elin uzattı, râhip şehâdet kelimesin getirip, müslüman oldu. Ondan sonra Cüneyd dedi ki; "Ey râhip ne ile bildin ki, ben sâdıkım." Dedi ki; "Ben İncîl'de okudum, Ümmet-i Muhammed'in hâslarını ki onlar hırka giyeler ve ednâ kifâyete kâni' olalar ve her hâlde Allah ile kâim olalar ve O'na müştâk olalar. Ve O'nun muhabbetinden mütevâcid olalar." Pes üç gün râhip bizimle bâkî olup sonra merhûm oldu rahmetüllahi aleyh.

واورد الشيخ عطار هذه المنقبة في كتابه المسمى بتذكرة الاوليا بعبارة فارسية وكتب تبركا و تقوية للاول

قال : در نسیم الارواح در طور سینا جنید در وجد بود واصحابش در کرد او رقص می کردند در آن حالت راهبی بانگ زد که از برای خدا مرا جواب دهید از غایت استغراق ذوق او را التفات نکردند چون سماع ساکن شد شیخ را گفتند راهبی بانگی زد و بدین اسلام سو کند می داد از غایت استغراق او را التفات نمی کردیم شیخ با اصحاب سوی راهب شد از صومعه فرود آمد پرسید که بزرگ شما کیست اشارت بشیخ کردند پس راهب گفت این چه مذهبست که شما میکنید از سماع و وجد و رقص این طریق مخصوص است یا عام شیخ گفت این شیوه مخصوص است بقومی که طریق زهد گیرند در دنیا پس راهب گفت دست بمن ده یا شیخ

³⁶ Krş. İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, VIII, (560. Bâb) .s. 298.

³⁷ A'raf, 7/172.

پس دست شیخ گرفت و گفت اشهد ورسوله که در انجیل چنین مکتوبست که خواص امت محمد حرکت کنند
در سماع بشرط انقطاع واعراض از دنیا انتهی کلامه

[“Şeyh Ferîdüddîn Attar *Tezkiretü'l-Evliyâ* isimli eserinde bu menkıbeyi Farsça ibâre ile evvelini takviye olarak teberrüken nakleder ve der ki: Nesîm-i ervâh içinde Cüneyd, Tûr-i Sînâ'da vecde geliyor ve müridleri de etrafında raksediyorlardı. Onlar bu haldeyken bir keşif çıkageldi ve “Size bu hâli veren Allah hakkı için sesime kulak verin!” diye bağırdı; fakat bunlar ma'nevî zevkler içine dalmış bir halde oldukları için ona iltifat etmediler. Semâ sona erdiği zaman müridler şeyhe, “Bir râhip seslenip şöyle şöyle sözler söyledi; fakat biz semâ' ile meşgûl olduğumuz için hiçbirimiz ona cevâb vermedik, rahip de geri döndü gitti” dediler. Bunun üzerine Şeyh müridleri ile berâber o rahibin manastırına vardı. Bunların geldiğini gören râhip manastırdan aşağı inip onları karşıladı ve onlara “Büyüğünüz kimdir?” diye sordu. Şeyhi gösterdiler. Şeyh, “istediğin cevâb ne idi?” dedi. Rahip, “yaptığınız semâ' vecd ve raks ne mezheptir? Genel bir şey midir, yoksa size mahsûs bir yol mudur?” dedi. Şeyh, “Bu şîve Hakk'ındır, hâslar şîvesidir, dünyâdan zühd yolunu tutan bir kavme mahsustur” dedi. Râhip bunun üzerine Şeyh'in elini tuttu, Allah ve Resûlüne şehâdet getirdi ve “Yâ Cüneyd! İncil'de şöyle yazmaktadır ki, Ümmet-i Muhammed'in hâsları dünyâdan zühd ve i'râz ile semâ' ve raksederler” dedi.”³⁸

Pes ondan sonra biz deriz ki, bu makâmâtta mürûr eden [15] menkûlâtan ma'lûm oldu ki, tahkîkan raks helâldir. Ba'zı tâifeye ki vecd-i İlâhî'den bî-ihtiyâr sâdır olur, mübâhtır ba'zı tâifeye. Nitekim İmâm Şâfiî ibâhetine zâhib oldu ve fevâidi *Umde* nâm kitâbında der ki; raks mübâhtır. Ve kezâlik Gazzâlî *Vasît* nâm kitâbında böyle der dedi. Ve Halîmî, İmâm Şâfiî'nin *Vecîz* nâm kitabının şerhinde kitâb-ı şehâdette “raks harâm değildir” dedi. Ve Kādî Hüseyin dahi bu ma'nâya işâret edip dedi ki; “tahkîkan ehl-i ahvâlden vecd ile kâim olan kimseler için mübâh ve gayrıya mekrûh olur.” Ve üstâd Ebû Mansûr dahi bunu tasrîh eyledi.

Eğer sen dersin ki, senin ekser işâret eylediğin edille mezheb-i Şâfiyye üzeredir, ama mezheb-i Hanefiyye'de böyle değildir. Pes fâide nedir? Biz cevâb veririz, evvelâ biri budur ki, bizim müddeâmız sâbit oldu ki, ol mes'ele muhtelifün fih olmasıdır. Pes bi'l-icmâ' olmaz ve câhıdı ikfâr olunmaz. Ve sâniyen dahi biz deriz; nakl-i sarîh ve kavîl-i sahîh ile eimme-i erbaanın birinden sâbit olmadı, bizim karındaşlarımızın işlediği raks ve hareket üzerine tahrîm sâbit olmadı. Belki Ebû Hanîfe katında harâm olan raks rakkasların ve ehl-i lu'bün raksıdır. Teslîm edelim ki, ba'zı eimme katında harâm olsun. Lâkin akl-ı selîm sâhibi olan kimseye hafâ yoktur ki, tahkîkan raks Şâfiyye katında mübâhtır. Pes ba'zı evkâtte Şâfiyye mezhebin tutmak câizdir.

³⁸ Süleyman Uludağ *Tezkiretü'l-Evliyâ*'ya yapmış olduğu tercümede aslı İbn Arabî'nin *Fütûhât-ı Mekkiye*'sinde olduğu yukarıda da zikrolunan Cüneyd-i Bağdâdî'nin Tûr-i Sînâ'da raks ettiğine dâir bu hikâyenin *Tezkiretü'l-Evliyâ*'nın asıl metninde olmadığını fakat tercümelerde yer aldığı notunu düşmektedir. Bkz. F. Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, s. 27-28.

Nitekim *Mecmaü'l-Fetâvâ*'da zikrolundu. Ebû Yûsuf'dan rivâyet olundu ki, bir gün nâs ile salât-ı Cum'a'yı kıldı. Sonra gusül ettiği hamamın kuyusuna fâre düşmüş vâki' olmasını ona haber verdiler. Ve onun iğtisâli, nâs onu bilmezden mukaddem idi. Pes Ebû Yûsuf mezheb-i Şâfiî'yi tutup, dedi ki; "Sen ahz eyle ehl-i Medîne'den olan ihvânımızın kavillerini ki, onların kavilleri budur ki, "Kaçan su kulleteyn mikdârına erse necis olmaz ve hubsü ihtimâl olmaz." Bu hod Ebû Yûsuf'un mezhebi değildir. Ve dahi zamânemizde olan ulemâ tecvîz etmişlerdir ki, her şehirlerde cenâze-i gâib için namaz kılma. Meselâ ulemâ-i âmilîn ve meşâyih-ı kâmilîn ve selâtîn-i âdilîn namazları. Ulemâ-i Hanefiyye bunu men' etmezler. Bâhusûs ki, bu mezheb-i Hanefiyye'de yoktur. Pes raksın ba'zı evkâtte ferah ve sürûr mahallinde mübâh olması niçin câiz olmaya? Bunun birle ki, evliyâ-i muhakkıkın eylemişlerdir ve asfiyâ-i müdekkikîn bu kârı kılmışlardır.

Eğer sen dersen ki, ekser tabîatın hâl ve şânıdır ki, rakstan nefret eder ve vehimler ona sebkât eder ki, ol raks bâtil ve lehv ola ve dine muhâlif ola. Pes hiçbir vecd sâhibi ve iyilik sâhibi ol raksı görmez, illâ inkâr eder.

Biz deriz ki; [16] tahkîkan hiçbir vecd ve hiçbir salâh Hz. Resûl'ün vecdi ve salâhî üzere ziyâde olmaz. Halbuki Ol Sultân-ı Zîşân Âişe ile Habeşe'nin raksına nazar eyledi ve onlar Mescid'de raks eylerdi. Ve Hazret onları inkâr eylemedi. Pes ne hâlde ulemâ bizim tevâcüdümüz ve harekâtımız ve devrânımız misilli şeyi inkâr ederler. Öyle devrânımız ki, min-vechin raksa müşâbihdir ve ol raks ayn-ı ibâdetdir. Ve hakîkatte bize nisbet dahi mücâhede-i nefstir.

Ondan sonra sen bil ey sâmi' olan kimse, tahkîkan şol kâilin kavli ki, ibtidâ-i kitâpta mürûr etti. Dedi ki; "Mevleviyye ve ba'zı sûfiyyenin hey'et-i ma'rûfe ve meşhûre üzere işledikleri rakstır, ve raks harâmıdır bi'l-icmâ' ve raksın müstehilli kâfirdir."

Bu kavil sahîh olmaz, illâ şol zamanda ki, ol hey'et-i ma'rûfenin üzerine icmâ' oluna, raks olmasına ve dahi icmâ' oluna her raksın harâm olmasına. Bu ikisinin bir kavle hiç icmâ'ı yoktur; zira bizim katımızda ve ba'zı ulemâ ve meşâyih katlarında bu fiil raks değildir. Onun için ki, tahkîkan raks şol şeye derler ki, Allah'tan gayre meşgûl kıla. Ve bizim ihvânımızın ve sûfiyyenin işledikleri ol şeydir ki, Allah'a meşgûl kıla ve bu raksın ehli âriflerdir. Bu ma'nâya eğer ki münkirler, zâhirine nazar edip bunu kabûl etmezlerse de ve âkil olan kimse zeyl-i insâfa temessük eyledikte bilir ki, tahkîkan bu hey'et-i ma'rûfe icmâ' olaydı, ol raksı işlerler miydi? Ona birden çok kimse Cüneyd ve İbn-i Fârız ve Mevlânâ gibi sultanlar ve eğer bu raksta icmâ' olaydı ulemâdan İmâm Gazzâlî ve İmâm Kâşânî ve Şeyh Sühreverdî ve Necmeddîn Dâye ve bunlar emsâli küberâ bunu mübâh kılarlar mıydı? Ve *Tatarhâniyye*'den³⁹ şürût-i ma'küle ile ba'zı meşâyihâ cevâzı naklolunur muydu? Ve sâhib-i *Teshîl* tevâcüd fetvâsında sıhhat-i niyetle cevâzın revâ görür müydü? Ve kutbü'l-allâme Sâdeddin⁴⁰ sarâhaten ve remzen tâinlerin

³⁹ Âlim bin El-A'lâ el-Ensârî ed-Dihlevî Hindî'nin *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye* isimli beş ciltlik fetvâ mecmuasıdır.

⁴⁰ Sâdeddin Taftazânî olmalıdır.

ta'nını ve fukarâ üzerine teşnî' edenlerin teşnîni kabîh addederler miydi? Ve bu tâinleri şeyh Ali Semerkandî tefsîrinde⁴¹ techîl ve akîdelerin takbîh eder miydi?

Pes icmâ' bir nice mertebe üzerinedir?

Evvelâ icmâ-i sahâbdır. Ondan sonra gelen ümmetin küberâsının icmâdır ki, ol meselede sahâbenin ihtilâfı rivâyet olunmamış ola. İcmâ-i sahâbe eğer tevâtürle sâbit olduysa nass-ı şerîf ve haber-i sahîh menzilesindedir, câhıdı ikfâr olunur.

İkinci icmâ' haber-i meşhûre menzilesindedir, câhıdı tadrîl olunur.

Ve üçüncü icmâ' muhtefün fîhdir, câhıdı ikfâr ve tadrîl olunmaz ve bu fil-i meşhûr ol zamanda küfür olur ki, onun üzerine icmâ'-i sahâbe olaydı; zira sahâbenin [17] icmâ'ı, icmâ'-ı kat'îdir. Eğer onların icmâ'ı tevâtürle sâbit olduysa ne hâlde sahâbenin icmâ'ı oldu. Belki aslâ icmâ' bunun üzerine yoktur. Ve şol kimse ki, icmâ' iddia eder, bühtân-ı azîm eder. Ve kaçan icmâ'-ı sahâbe zikr olunsa kat'î olmaz. Mâdem ki, ol icmâ' tevâtürle sâbit olmaya, eğer şöhretle veyâ âhad-ı ümmetle sâbit olursa câhıdı kâfir olmaz. İlm-i usûlde böyledir.

Pes kaçan sen tahkîk ve teyakkun eyledinse bizim edilemizi, pes belki, hak ve delîl bizimdir, münkirînin değıldir; zira onların delîlinden tekfîr-i müctehid ve tekfîr-i müstehill-i raks ve mübîh-i raks ulemâ ve meşâyıhdan herkim ise lâzım gelir. Hâsîdlerin hasedinden ve ulemâ-i mütekebbirînin fetvâsından Allah'a sığınırız. Öyle ulemânın fetvâsından ki, kavîl-i Nebî'nin tahtında hâlleri münderic ola.

إِنَّ اللَّهَ لَا يَقْبِضُ الْعِلْمَ انْتِزَاعًا وَلَكِنْ يَقْبِضُ الْعِلْمَ بِقَبْضِ الْعُلَمَاءِ حَتَّى إِذَا لَمْ يُبْقِ عَالِمًا اتَّخَذَ النَّاسُ رُءُوسًا جُهَالًا فَسُئِلُوا فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا

Nitekim Ol Hazret buyurur ki; "Tahkîkan Allah Teâlâ ilmi ibâdından kabz eylemez, nez' etmeklikle. Ve lâkin ilmi kabz eyler, ulemâyı kabz etmeklikle. Hattâ dünyâda bir âlim bâkî kalmaz, nâs cühhâl reislerini ittihâz ederler. Pes onlardan suâl ederler. Onlar dahi bi-gayri ilmin fetvâ vereler. Pes hem dâll ve hem mudill olalar."⁴²

Eğer sen bu hususta fetvâ taleb edersen pes ne güzel müftîdir bu hususta Hz. Cüneyd ve ne güzel muktedâdir. Hudâ'ya tâbi' olan kimseye Hz. Mevlânâ ne güzel munsîf-ı muhakkıktır. Bu hususta İmam Gazzâlî ve bunlardan gayrı olan meşâyıh ve ehl-i zâhirden bunların muhâlifî, bunların bihâr-ı ulûmuna nisbet bir katredir. Ve ittibâi bunların nebîlerin şerîatına ittibâ' eylediğine nisbet bir zerredir. Pes bu misillü kimseleri nice inkâr edebilirler. [*Mesnevî*'de buyurulur]:

دست می زد چون رهید از دست مرگ	سبز و رقصان در هوا چون شاخ و برگ
جانهای بسته اندر آب و گل	چون رهند از آب و گلها شاد دل
در هوای عشق حق رقصان شوند	همچو رقص بدر بی نقصان شوند
جسمشان در رقص و جانها خود مپرس	و آن که گردد جان از آنها خود مپرس

⁴¹ Semerkandî'nin, *Bahru'l-Ulûm* isimli eserinden bahsedilmektedir.

⁴² Buhârî, İlim, 34; Müslim, İlim, 5.

[Ölümün pençesinden kurtulduğundan ayağı yerden kesilmiş, sevinmiş, el çırpmakta, dallar, yapraklar gibi yeşermiş, neşelenmiş, oynamaktaydı. Su ve çamur içinde olan canlar da bataklıklardan, su ve çamurdan kurtulunca gönülleri sevinç dolu bir halde Hak aşkının havasına raks ederler. Ayın on dördü gibi noksansız ve tam bir hale gelirler. Tenleri oynayıp durur, ya canları ne haldedir? Sorma! Tamamıyla can olanlara gelince: onları hiç sorma!]⁴⁵

حفظنا الله واياكم من الانكار الى الكبار

[Allah bizleri ve sizleri inkardan büyük günâhlara kadar her türlü günâhtan korusun!]

BÂB-I SÂNÎ

SEMÂ'IN İBÂHATİ BEYÂNINDADIR.

İkinci bâb Semâ'ın ibâhati beyânındadır. Ey azîz ma'lûm olsun ki, hakikat-i semâ' taab-ı vakitten rahat talep etmecliktir. Ve gumûm-i ahvâlden teneffüs etmecliktir. Pes bu semâ'ın ibâhati üzere biz delâil zikr ederiz. Ondandır sonra semâ'a münkir olana [18] cevâb veririz. Ve semâ'ın ibâhatine delil eğer ki kelâm-ı sikâttan ve kütüb-i mu'teberâttan ve mutavvelâttan çok kelâm oldu. Lâkin etfâl-i şeriatin fehmine lâyük olmadı.

Pes ben murâd eyledim ki, bunda alâ kânûni'ş-şer' cevâb verem. Pes ben îrad eyledim evvelâ sikâtin ibâhat-i semâ'da olan kavillerini ve ol ekâvîlin cümlesinden Hz. Ebû Tâlib Mekkî'nin kavli *Kütü'l-Kulûb*'da semâ'ın ibâhatini cemâat-i sahâbeden nice kimselerden nakl eyledi. Ve ehl-i sünnetten dahi nice kimselerden nakl eyledi. Pes buyurdular ki; Ashâb-ı kirâmdan Abdullah b. Câfer semâ' eyledi. İbn-i Zübeyr ve Muğîre b. Şû'be ve Muâviye etmediler. Gayrleri semâ' eylediler. Ve dahi Ebû Tâlib Mekkî buyurur ki; bu fiili işlediler seleften çok kimseler, sahâbe-i kirâm hazerâtından ve tâbiünden. Ve Ebû Tâlib buyururlar ki, dâimâ hicâziyyûn bizim katımızda Mekke'de semâ' istimâ' ederlerdi, efdal-i eyyâmda, eyyâm-ı teşrîk gibi günlerde ve ba'zı eyyâm-ı sürûrda. Ve ehl-i Medîne dahi ehl-i Mekke ile semâ' üzere müdâvemet ve müvâzabet eylemeden hâli' olmadılar ilâ zamâninâ hâzâ. Ve Ebû Hasan Askalânî evliyâullahtan bir kimsedir, semâ' ederdi. Ve kemâl-i veleh ve izhâr-ı şûriş ederdi. Ve bu semâ' hususunda bir kitâb tasnîf eyledi ki, ol kitabda semâ'a münkir olanları reddeyledi. Ve kezâlik evliyâullahtan nice cemâat semâ' hususunda nice kitaplar tasnîf edip münkir-i semâ' olanları reddeylediler. Buraya gelinceye dek Ebû Tâlib kelâmının mefhûmudur. Ve ol ekâvîlin cümlesindedir Hz. İmâm Gazzâlî buyururlar ki:

Ey sâmi' olan kimse bil ki, semâ' harâmdır diyen kâilin kavlinin ma'nâsı demektir ki, tahkîkan Allah Teâlâ onun üzerine ikâb eder demektir. Ve semâ'ın harâm olması bir emirdir ki, mücerred delil-i aklî ile bilinmez. Belki sem' ile ve nakl ile bilinir ve ma'rifet-i şer'iyyât mahsûredir nass ve kıyas ma'rifetine; ve nass'dan murâd oldur ki, Resûlullah (a.s.) onu izhâr eyledi, kavliyle veyâhud fii-

⁴⁵ Mevlânâ, *Mesnevî* I, (b. 1341, 1346-1348)

liyle. Ve kıyâstan murâd oldur ki, Hz. Resûl-i Ekrem Efendimiz'in elfâz ve ef'âlinden mefhûm olan ma'nâdır. Pes bu semâ' hususunda nass olmadıysa ve kıyâs dahi müstakîm olmadıysa bu semâ'ın tahrîmine olan kavil bâtil oldu. Ve sâir mübâhât gibi fiil bâkî kaldı ki, harec ve zahmet yoktur. Hiçbir nass ve bir kıyâs semâ'ın tahrîmine delâlet eylemez. Ammâ semâ'ın ibâhatı üzere nas ve kıyâs delâlet eder. Ammâ kıyâs oldur ki, tahkîkan ğinâ, ya'nî ırlamak ve hoş âvâzla sürûd ve serâğâz kılınmakta nice ma'nâ müctemîdir. Lâyık olan oldur ki, onun efrâdından bahs oluna. [19] Ondan sonra mecmûsinden bahs oluna; zira ol ğinâda savt-ı tâyyib ve sadâ-yı mevzûnu semâ' eylemek vardır. Öyle savt-ı mevzûn ki, mefhûmü'l-ma'nâ ve muharrik-i kalbdır. Ve ondan sonra sadâ-yı tayyib münkasim olur; sadâ-yı mevzûn ve sadâ-yı gayr-ı mevzûna. Sadâ-yı mevzûn dahi münkasim olur. Mefhûmü'l-ma'nâ ola, savt-ı eş'ârın münfehîm olduğu gibi. Ve gayr-ı mefhûm dahi münkasim olur, hammâmelerin esvâtı gibi. Ammâ savt-ı tayyib, semâ' etmeye tayyib olduğu haysiyetten helâldir, bi'l-kıyâs ve bi'n-nass. Ammâ kıyâs budur ki, tahkîkan semâ' sem'in hassa-i telezüzüdür. Şol şeyin idrâkiyle ki, ol sem'a mahsûstur. Nitekim aklın ulûm ve maârifle telezüz eylediği gibi. Ve sâir havâssın her birine mahsûs kendine mülâyim olan şeyden telezüz eylediği gibi. Pes basarın telezüzü mübsarât-ı cemîle ileidir. Şemmin telezüzü revâiyih-i tayyibe ileidir. Ve kuvvet-i zâika telezüzü nefis taamlar ileidir. Ve kuvvet-i lâmisenin telezüzü kendine mülâyim ve mülâyin olan şeylerledir. Pes hoş-âvâz sem'in telezüz eylediği ğdâsıdır.

اما الفيض فيدل على اباحة السماع الصوت الطيب الحسن امتنان الله على عباده اذ قال يزيد في الخلق ما يشاء قال اكثر المفسرين هو الصوت الحسن و في الحديث ما بعث الله نبيا الا حسن الصوت و في الحديث معرض المدح لداود عليه السلام انه كان حسن الصوت في النباحة على نفسه و في تلاوة الزبور كان يجتمع الانس والجن والوحوش والطيور الى سماعه و في حديث آخر في مدح ابي موسى لقد اعطيت يا ابي موسى مزارا من مزامير آل داود وكذا في الحديث ارحنا يا بلال

“Ammâ savt-ı tayyibin ibâhatine delîl olan nass cümleden Allah'ın ibâdına imtinân eylesidir. Şol mahalde ki buyurdu;

يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ

[O, yaratmada dilediği arttırmayı yapar.]⁴⁴ âyet-i şerîfesinin ma'nâsını ekser-i müfessirler “savt-ı hasen” ile tefsîr etmişlerdir. Ve hadîste Aleyhisselâm buyururlar ki; “Allah Teâlâ bir nebî göndermedi, illâ savt-ı hasen ile.”⁴⁵ Ve bir hadîste dahi Hz. Dâvûd'un medhi mahallinde buyurur: “Tahkîk ol Dâvûd güzel sadâhydı. Nefsi üzere niyâhe eylemede ve dahi inde tilâveti'z-Zebûr hattâ ins ve cin ve vuhûş ve tuyûr onun sadâsını istimâ' eylemek için müctemî' olurlardı.” Ve bir hadîste dahi Ebû Mûsâ Eş'arî'nin medhinde buyurur. “Yâ Ebâ Mûsâ, sen Hak cânibinden i'tâ olundun. Dâvûd düdüklerinden bir düdük i'tâ olundun.” Hüsn-i savt ve halâvet-i nâğmesinden ötürü mizmâra teşbîh olundu. Ya'nî Dâvûd'un

⁴⁴ Fâtır, 35/1.

⁴⁵ Tirmizî, Şemâil, s. 142 (321).

halâvetinden nefsine bir halâvet i'tâ olundu.⁴⁶ [*Yine bir başka hadîs-i şerîfde de 'Ey Bilâl! Bizi ferahlandır!' buyurulmuştur.*]

Ammâ savt-ı hasene ve âvâz-ı hoş [20] ve mevzûna gelelim. Pes avâz-ı hoş mahârici itibâriyle üçtür; zira ol savt-ı mevzûne ya cemâddan hâricedir, meselâ düdüklerin ve kıl sazların sadâsı gibi, ve tanbur ve rebâb gibi, ve tabl ve nakkâre gibi ve bunlardan gayruların sadâsı gibi. Veyâhud zû-cân olanların boğazından çıkar. Ol hayvan ya insan veyâhud insandan gayrıdır. Ol insandan gayrı olan bülbüller ve kumrular gibi ve tuyûrdan hoş âvâz olan kuşlar gibi ki, savtları tayyibe ve mevzûne olduğu haysiyetten istimâ' eylemek mübâhtır; zira bülbülün ve kumrunun ve sâir hoş âvâz kuşların âvâzının tahrîmine kimse zâhib olmadı. Ondan sonra belki Âdemî'nin savtıyla tayrın ve nâyın ve defin ve kudûmün ve bunlardan gayrı ecsâmın savtlarından herhangi olursa savt-ı tayyib ve mevzûn olmakta ve istimâ' kılmakta hiç fark yoktur. İllâ kıl sazları değil ve düdükleri değil ve melâhî değil; zira bunlar nasla şerîatte men olundu, şarâba tâbi' olup ona delâlet olduğu için; zira bu evtâr ve mezâmîr ve melâhî, ehl-i şürbün şîârındandır. Nitekim bir ecnebî hâtun ile halvet harâm oldu; zira mukaddime-i cimâ'dır, onun için harâm oldu. Pes bu evtâr ve mezâmîr dahi harâm oldu, hamrın tahrîmi için ve bunların ehl-i fiska taalluku için.

Pes ehl-i fiska teşebbüh memnû' oldu; zira "bir kimse bir kavme teşebbüh eylese ol onlardandır." Hattâ bir cemâat müctemî' olsalar ve meclis-i şarab gibi bir meclis tertîb eyleseler ve bir sâkî nasb eyleseler; pes bal şerbeti içseler şarap içer hey'eti gibi bu harâm olur. Eğer ki içilen mübâh ise de belki bu teşebbüh havfından ötürü nehy kılındı. Kâfirler libâsını giymek ve şapka ve kalpakların vurunmak şol diyarlardaki kalpak ehl-i fesâdın libâsıdır. Ammâ Mâverâünnehir'de ulemâ kalpak giymeden men' etmezler; zira onda ehl-i salâh'ın ona i'tiyâdı vardır. Pes bu teşebbüh ma'nâsı sebebiyle mizmâr ve rebâb ve evtâr ve berbat harâm olundu. Bunlar ma'nâsında olmayan bunların hilâfıdır. Ya'nî harâm olunmadı guzât ve hüccâc'ın çalgıları gibi. Ve her âlet ki ondan sadâ çıkar, müstetâbdır. Ehl-i şürbün mu'tâd olduğu sazlardan gayrısı; zira ol gâzîlerin ve hüccâcın sazları hamra müteallik değildir. Ol hamra mensûb olan çalgıların erbâbına teşbihi mücib olmaz ve bunların çalgılarının ma'nâsında olmaz. Pes asl-ı ibâhat üzere, esvât-ı tuyûra kıyâsen bâkî kaldı. Hüccâc ve guzâtın tabl ve çalgısı gibidir. Şol nây ve def ve nakkâre ki bizim tarîkimizde çalarlar; zira bunlar âlât-ı şürbden değildir. Eğer ki, ehl-i şürbün meclisinde ba'zı evkâtlerde isti'mâl eylerlerse de [21] ve bu ehl-i şürbün mücerred bunları isti'mâl ve bunlardan istilzâz eyledikleri sebebiyle onlara âlet olmak lâzım gelmez. Meğer ehl-i şürb murâd ederlerse tabl-ı guzât ve hüccâcî dahi isti'mâl ederler. Pes onlara teşebbüh bizim meclisimizde mümtenî' olunca nây ve def ve kudûm bizim meclisimizde mübâh oldu. Ale'l-husûs bunların tahrîminde nass-ı sarîh yoktur. Belki bunların ahyânen isti'mâlinde nas vârid oldu. Nitekim an-karîb darb-ı düfûf beyânında gelir inşâallah Teâlâ. Belki kıyâs,

⁴⁶ Bu kısım *İhyâ'*'dan iktibasır; II, Kitâbu Âdâbi's-Semâ', s. 326. Aşağıda yer alan ve kaynağı *İhyâ'* olarak gösterilen diğer iktibaslar da aynı bölümdendir.

tayyibâtın küllîsini helâl kılmaktır. Meğer onun tahlîlinde [“helâl kılınmasında”] fesâd ola; zira Allah Teâlâ buyurur:

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ

“Yâ Muhammed, kimdir şol kimse ki, Allah’ın ibâdı için ihrâç eylediği zîneti harâm kılar.”⁴⁷ Pes bu esvât-ı tayyibe harâm değildir. Esvât-ı mevzûne olduğu haysiyetten ve bunların harâm kılınması bir âhar ârızî şeyle ki ol ehl-i fıskâ âlet olmasıdır.

وقال الامام اما الموزون المفهوم فهو الشعر فذلك لا تخرج الا من حنجرة الانسان فينظر فيما يفهم منه فان كان حسنا فحسن او قبيحا فقيح على ما افاده الشافعي وقالت عائشة رضي الله عنها كان اصحاب رسول الله عليه السلام يتناشدون الا شعار وهو متبسم ولم ينقل عن احد من الصحابة انكار الاشعار باصوات طيبة و الحان موزونة بل ربما كانوا يلتمسون تارة لتحريك الجمال و تارة للاستلذاذ

İmam Gazzâlî buyurur ki; “Ammâ ma’nen mefhûm olan mevzûn ki o şiir-dir. Pes ol şiir, hurûc etmez, illâ hançere-i insandan. Pes nazar olunur ona eğer ol şiir, aklen ve şer’an müstahsen ve mendûb ise makbûldür. Ve eğer ol şiir fuhşiyât ve hiciv ve kizib-alallah ve Resûlullah ise kabîhtir. İmâm Şâfiî’nin ifâde eylediği üzeredir. Hz. Âişe (r.ah.) buyurdular ki; “ashâb-ı Resûl inde Resûlillah eş’âr derlerdi ve Ol Hazret mütebessim olurdu. Ve ashâbtan bir kimseden menkûl olmadı ki, esvât-ı tayyibe ve elhân-ı mevzûne ile olan eş’âra inkâr edelerdi. Belki az olurdu ki, onlar şiiri iltimas edelerdi, gâh develeri tahrîk için ve gâh istilzâz için.”

Pes deriz, Allah hakkı için nice sır vardır, nağamâtın ervâha münâsebetinden. Hattâ ol nağamâtın ervâhta te’sîr-i acîbe ile tesîri vardır. Pes esvâtta ba’zısı ol savttır ki, ferah verir ve ba’zısı hüznün verir ve ba’zısı uyutur ve ba’zısı tarab ve şevk verir. Ve bu nağamâtın te’sîri küçük oğlancıklarda katı müşâheddir. Beşikte olduğu halde pes dâyelerin savt-ı mevzûnu onu teskîn eder ve ol sabînin nefsi ağlamadan ol savtı dinlemeye munsarîf [22] olur.

Nitekim İbn-i Fârız hazretleri kendi nefsinin sabî’ye teşbîh edip buyururlar ki;

بَلِيدًا بِالْهَامِ كَوْحِي وَ فِطْنَةً	و يُنْبِئِكَ عَنْ شَأْنِي الْوَلِيدُ وَإِنْ نَشَأَ
نَسَاطٍ إِلَى تَفْرِيجِ إِفْرَاطِ كُرْبِيَّةِ	إِذَا أَنْ مِنْ شَدِّ الْقِمَاطِ وَحَنِّ فِي
وَيُصْغِي لِمَنْ نَاغَاهُ كَالْمُتَنَصِّتِ	يُنَاغِي فَيُلْغِي كُلُّ كُلِّ أَصَابُهُ
وَيَذْكُرُهُ نَجْوَى عُهُودِ قَدِيمَةٍ	وَيُنْسِيهِ مَرَّ الْخَطْبِ حُلُوِّ حِطَابِهِ
فَيُثْبِتُ لِلرَّقْصِ انْتِفَاءُ التَّقِيصَةِ	وَيُعْرَبُ عَنْ حَالِ السَّمَاعِ بِحَالِهِ

Ya’nî, “Benim semâ’da olan zevkimden haber soran, sana inbâ’ ve ihbâr eder benim hâlîmden beşikte olan velîd vahy gibi olan ilhâm sebebiyle ve fitnatı sebebiyle. Eğer ki, anlamazlıkla neşv ü nemâda ise de şu vakitte sana haber verir ki, şedâid-i kımâttan

⁴⁷ A’râf, 7/32.

enîn eyleye ve hanîn kılrsa. Ya'nî, müştâk olsa neşât ve safâya ziyâde kürbet ve ğumûmun tefrîcine ol zamanda ona münâzağât olunur. Ya'nî hoş-âvâzla nâğmeler kılınır. Pes ol nâğmeleri işitmekle küll-i kelâlet ve melâlet ki, ona isâbet etmişti, lağv ve zâil olur. Ve o sabî kulak tutar nâğme eyleyen kimseye mütenassıt gibi, ya'nî sâkit olup dinleyenler gibi. Ve ol küçüğe ki, unutturur ol kimâtın hatbının telhîğini. Hatb, emr-i azîme derler. Ol nâğînin huluvv-i hitâbî ol oğlancığa andırır ahd-i kadîmede olan gizlice haberleri. Ve ol velîd i'râb ve izhâr eyler hâliyle hâl-i semâ'ı. Pes sâbit kılar raks için naks'ın nefyini."⁴⁸

Zîrâ ba'zılar raksa naks îrâd edip الرقص نقص [raks naks'ır] demişler.

Ve bu ebyât-ı ma'rifet-simât'ın şerhi, Tâiyye'ye mensûp olan şerhimizde de ale't-tafsîl zikir kılınmıştır.⁴⁹ Murâd olunursa onda taleb oluna. ["Nitekim Şeyh Sa'dî buyurur:"]

اشتر بشعر عرب در حالتست و طرب
گرددوق نیست ترا کثر طبع جانوری
وعند هبوب الناشرات على الحمى
تميل غصون البان لا الحجر الصلد

Fi'l-cümle ma'tûftur sabî üzere. Ya'nî "ol nağamâtın te'sîri devede dahi müşâheddir. Belâdet-i tab'ı var iken bile ona şöyle tesîr eder ki, onun götürdüğü ahmâl-i sakîle ona hafif gelir ve semâ'da olan kuvvet-i neşâtî sebebiyle ona mesâfe-i baîde kasîr gelir. Ve şol kimse ki, semâ' onu tahrîk ve teşvîk etmeye, ol nâkıstır, i'tidâl-i rûhâniyye ve unsuriyyeden hâriçtir. Ve gılzat-ı tabiatte ve kesâfet-i beşeriyette develerden ve sâir hayvanlardan humk'u ziyâdedir; zira bu cümlesi müteessir olurlar nağamât-ı lezîze ile."

Hüseyin Vâiz tefsîrinde şu güzel beyitleri söyler:

ما همه اجزای آدم بوده ام
در بهشت آن لحنها بشنوده ام
گرچه برما ریخت آب گل شهی
یاد ما آید از آنها که گهی
پس نی وچنگ وریاب و سازها
چیزه کی ماند بدان آوازا
عاشقان کین نغمها را بشنوند
جز بگزارند سوی کل روند

[Âdem'in zürriyyeti ve cüzleri olarak cennet içre hoş nâğmeleri ve tatlı besteleri dinledik. Gerçi bir pâdişah üzerimize su ve toprak serpti, ama yine de o nâğmeleri birazcık hatırlıyoruz. Ney, çenk, rebâb ve sazlarda o seslerden bir şey kalmış olduğu için âşık-lar bu nâğmeleri işittiklerinde cüz'ü bırakıp küll'e yönelirler.] [23] Ve ba'zı müfessirler;

فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ

(الحيرة) "Hibre", "nâğme-i haseneye derler" demişler. Ya'nî, "Mü'min olup amel-i sâlih işleyenler cennet ravzalarında semâ' ederler."⁵⁰ Nitekim rivâyettir ki, Resûlullah (a.s.) bir gün cenneti zikreledi. Ve ol kavmin âhirinde bir a'râbî vardı, dedi ki; "Yâ Resûlallah! Cennette semâ' var mıdır?" Aleyhisselâm buyurdu ki;

⁴⁸ İbn Fânz, *Dîvân*, s. 109, 110 (IV/-Tâiyyetü'l-Kübrâ- b.430-434).

⁴⁹ Bkz. İsmâil Ankaravî, *Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi*, s. 309-311.

⁵⁰ Rûm, 30/15.

“Neam, yâ a'râbî, cennette bir nehir vardır, onun etrâfında bîkr hûriler vardır ki, teğannî ve ser-âğâz ederler. Şol sadâlarla ki, halâik onun mislini işitmemiştir. Ve bu semâ' cennetin efdal-i na'tidir.” Pes semâ' efdal-i naîm-i ehl-i cennet olunca nice inkâr olunur.

و قال الامام في الاحياء رأيت مكتوبا في الانجيل قال الله تعالى غنينا لكم فلم لم ترقصوا اي شوقنا كم

فلم لم تشتاقوا

İmam Gazzâlî *İhyâ'*da buyururlar ki; “Ben İncil'de mektûb gördüm. Hak Teâlâ buyurdular ki, “Kullarım ben size şevk verdim, siz niçin bana müştâk olmazsınız? Biz size ğinâ kıldık, siz niçin raks etmezsiniz?”

Ammâ semâ'ın tahrîmine kâil olan münkirlerin hüccet ibrâz eyledikleri Hak Teâlâ'nın bu kavliyle ki, buyurur:

وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ

Ya'nî, “Nâstan ba'zısı şol kimselerdir ki, iştirâ eylerler sözün lehvini.”⁵¹ İbn-i Mes'ûd bundan murâd ğinâdır demiş.⁵²

Pes cevâb verilmiştir ki, bununla ki, tahkîkan lehv-i hadîsi din ile almak, o lehv-i hadîse dini bedel kılmaklık ile, ol lehv-i hadîsle Allah yolundan dâl olmadan ötürü bu harâmıdır ve mezmûmdur. Bunda bir kimsenin nizâı yoktur. Her ğinâ dinden bedel olmaz ki, ol ğinâ dinle iştirâ oluna ve Allah yolundan mudill ola. Âyette olan ğinâ bu minvâl üzere olan ğinâdır. Farazâ bir kimse Kur'ân okusa, onunla dalâlet kılmadan ötürü, bu minvâl üzere Kur'ân okumak, harâmıdır. Nitekim şol münâfık nâsa imâmet edip salâтта okumazdı, illâ sûre-i Abese'yi okurdu ki, ol sûre-i Abese'de Hz. Resûle itâb olduğu için. Pes Hz. Ömer onun katline kâd eyledi. Pes şiir ve ğinâ ile idlâl'in tahrîmi bi-tarîki'l-evlâdır.

و اما ما روته عائشة رضى الله عنها عن النبي عليه السلام انه قال ان الله حرم المغنية و بيعها و ثمنها

و تعليمها فالمراد به الجارية التي تعني للفساق في مجلس الشراب فلا يفهم تحريمه من هذا الحديث

Ammâ Hz. Âişe'nin Hz. Nebî'den rivâyet eylediği hadîs ki, Peygamber (a.s.) buyurdu: “Tahkîkan Allah Teâlâ muğanniye olan câriyenin bey'ini ve semenini ve ta'lîmini harâm kıldı.”⁵³ Pes bundan murâd şol [24] câriye ki meclis-i şarâbda füssâk için tegannî eyleye. Bu hadîsten mutlakâ semâ'ın tahrîmi münfehim olmaz. Kande kaldı ki bizim semâ'ımız? Ve münkirler bu hadîsi dahi hüccet kıldılar ki, Hz. Câbir'den mervîdir. Nebî (a.s.) buyururlar ki;

كان ابليس اول من ناح واول من تعني

⁵¹ Lokmân, 31/6.

⁵² Mûsikînin hükmüyle alakalı tartışmaların merkezinde bu âyet vardır. Bu yüzden ilgili rivâyetler de bu âyet etrafında derlenmiştir. Ankaravî'nin bu âyeti zikretmesinin akabinde yer verdiği rivâyetler, tefsîr kitaplarında, özellikle rivâit tefsîrlerde tâkip edilebilir niteliktedir. Bkz. Suyutî, *Dürrü'l-Mensûr*, XI, s. 614-623.

⁵³ Tirmizî, Tefsîr, 32; İbn Mâce, Ticârât, 11.

Ya'nî, "İblîs'tir, nevha edenlerin evveli ve dahi ibtidâ teğannî eden İblîs oldu."⁵⁴ Biz deriz, lâ-cerem İblîs'in niyâhasından Dâvûd (a.s.)'in ve müznibînin niyâhası istisnâ olduğu gibi ğinâ dahi istisnâ olunur. Öyle ğinâ ki, kalbde mübâh ve mendûb olan zevk-i tahrîk eyleye, şol câriyelerin ğinâsı gibi ki beyt-i Resûlullah'ta yevm-i iyde teğannî eylediler ve Hz. Nebî Medîne'ye geldikte teğannî eylediler. An-karîb tafsilî gelir. Ve kezâlik münkirler Ebû İmâme'nin Nebî (a.s.) dan rivâyet kıldığı hadîsle hüccet kıldılar.

Ve Hz. Nebî (a.s.) buyurdular ki;

ما رفعَ احدٌ صَوْتَهُ بِغِنَاءٍ الا بعثَ اللهُ شيطانينِ على منكبَيْهِ يضربانِ باعقابهما على صدره حتى يُمسِكَ

Ya'nî, "bir ahad ırlamakla savtını yükseltmez, illâ Hak Teâlâ onun omuzları üzere iki şeytan ba's eder. Ol iki şeytan ökçeleri ile onun sînesine vururlar, tâ sâkin oluncaya dek."⁵⁵

Pes biz deriz, bu hadîs ğinânın ba'zı envâna münzeldir. Öyle ğinâ ki, kalbden şeytanın murâdı olan şeyi muharrik ola ki, şehvet-i nefsâniyyede aşk-ı mahlûktur. Ammâ bizim ihvânımızın semâ'ı ve fiili murâd-ı şeytâna zıt ve muhâliftir. Bunun birle ki, Resûl (a.s.) semâ'ı tecvîz eyledi. Nitekim câriyelerin kıssasında an-karîb gelse gerek ve Habeşe'nin kıssasında mürûr etti. Pes bu mevzûda tecvîz-i nastır ibâhat-i semâ'a. Ammâ Nebî'nin âhar mevzi'de menfî buyurmaları te'vîl veyâhud nehy-i tenzîhe muhtemeldir. Ammâ fiilin te'vîli yoktur. Nitekim ol câriyelerin fiili mukarrerdir. Ve kezâlik münkirler bu hadîsle dahi hüccet kıldılar ki, Resûl (a.s.) buyurur:

كل شيء يُلْهُو به الرجل فهو باطلٌ الا تأديبه فرسه و رميه بقوسه وملاعبه بامرأته فلا يدل على التحريم

بل يدل على عدم الفائدة

Ve kezâlik münkirler bu hadîsle dahi hüccet kıldılar ki, Peygamber (a.s.) buyurdular ki; "tahkîkan her şey ki, racül oynar ve ona meşgûl olur, bâtıldır. İllâ atını te'dîb etmesi değil ve yay ile ok atması değil ve hârunuyla mulâabe etmesi değil."⁵⁶ Bu dahi mutlakan semâ'in tahrîmine delâlet etmez. Belki adem-i fâidesine delâlet eder. Ve bu dahi semâ'dan lehv murâd olunursa olur. Ve dahi münkirlerin delîl-i kavîleri Hz. Peygamber'in bu hadîsi şerîfidir ki; [25]

كل لهُو حرام الا المناضلة والملاعبة بالاهل وقوله عليه السلام كل ما يلهيك عن الله فهو حرام وقوله عليه

السلام استماع الملاهي فسق والاستلذاذ به كفر وكل لا يدل على تحريم السماع لانه ليس بلهو عند الشافعي

والغزالي واكثر المشايخ

Ya'nî her bir lehv harâmdır; ancak ok atışmak değil ve mülâabe-i ehil değildir buyurdular. Ve dahi her şol şey ki, seni Allah'tan meşgûl kıla, ol harâmdır buyurdular. Ve dahi melâhînin istimâ'ı fısktır ve istilzâzı küfürdür buyurdular. Ve bu hadîs-i şerîflerin küllîsi tahrîm-i semâ'a delâlet etmez; zira semâ' lehv değildir.

⁵⁴ Gazzâlî, *İhyâ*, II, aynı yer.

⁵⁵ İbn Ebî Dünyâ, *Zemmu'l-Melâhî*, (41); Gazzâlî, *İhyâ*, II, aynı yer; Suyûtî, *Dürrü'l-Mensûr*, XI, s. 619.

⁵⁶ Ebû Dâvud, *Cihad*, 23; Tirmizî, *Fezâilu'l-Cihad*, 11.

Şâfiî ve Gazzâlî ve ekser-i meşâyih-ı kibâr katında ve bizim katımızda. Ve ne halle semâ' bizi Allah'tan gayra meşgûl kılar? Belki bizi Allah'a meşgûl kılar ve murâdımız dahi semâ'dan Allah'a meşgûl olmaktır. Bâhusus ki, semâ' rûhânîdir ve mülâabe bi'l-ehl cismânîdir. Pes nefsânî mübâh ola da rûhânî ne hâlde mübâh olmaya. Bunun-birle ki, semâ'-ı âşıkân lehv değildir. Ammâ kaçan semâ'dan murâd lehv olursa bizim katımızda dahi o lehvin istimâ'ı fîsk ve istilzâzı küfürdür.

واما قول ابن عمر الا لا اسمع الله لكم القوم المجرمين وفيهم رجل يعني كذلك لا يفيد التحريم من حيث انه غناء بل لكونهم مجرمين ولكون سماعهم لغلبة الشهوة لا الشوق الى لقاء الله والى زيارة بيت الله بل لمجرد اللهو وكان منكرا بالاضافة الى حالهم

Ammâ İbn-i Ömer'in kavli ki, "âgâh olun ey ümmet-i Muhammed Allah Teâlâ sizi sâmi' kılmasın. Şol kavm-i mücrimîni ki, onların içinde muğannî ola. Bu dahi onların gibi tahrîmi ifâde etmez, ğınâ olduğu haysiyetten. Belki ol kavmin mücrim oldukları haysiyetten delâlet eder. Ve onların semâ'ı galebe-i şehvet ile olduğundan Allah'ın likâsına veyâhud ziyâret-i beytullâh'a şevkleri için değildir. Belki mücerred lehv ve laib içindir. Pes bunların kendi hallerine nisbet inkâr olunmuştur. Ve ama şol kelâm ki, Nâfi'den rivâyet olundu, Nâfi' hazretleri buyurdu ki;

"İbn-i Ömer'le bir yolda bile idim. Pes bir çobanın düdüğünün sesini işitti. Hemândem iki parmakların kulağına koydu. Ondan sonra yoldan çıktı. Dâimâ derdi ki;

"Yâ Nâfi'! İşitir misin şol âvâzı?" Hattâ ben dedim ki;

"İşitmezem." Pes parmakların çıkarıp dedi ki;

"Yâ Nâfi' Peygamberimizi böyle gördüm" dedi. Bu dahi semâ'ın tahrîmine delâlet etmez; zira parmakların kulaklarına koymasını ancak kendi işledi. Ve Nâfi'ye

"Yâ Nâfi', sen de böyle eyle demedi. Ve Nâfi'nin semâ'ına inkâr etmedi. Eğer onun katında harâm olaydı Nâfi'ye dahi kendi işlediğini emr ederd. Ve onu onun için öyle eyledi ki, o halde zikirde yahut fikirde idi. Pes zikri ve fikri onun [26] semâ'ından evlâ görüp kalbi ona meşgûl olmasın diye parmakların kulağına koydu.

Ve biz dahi semâ'ın ba'zı evkâtta ve ekser-i ahvâlde terkini evlâ görürüz. Vaktâ kim, bu semâ'ın hakkında nass olmadıysa ve kıyâs dahi bir mansûs üzere müstakîm olmadıysa semâ' tahrîmine olan kaviller bâtil olup, bu fiil dahi sâir mübâh olan fiiller gibi bilâ-harec bâkî kaldı.

Pes semâ'ın hükmü kalbde olan şeyin hükmü olur; zira tahrîk etmez, illâ kalbde her ne ise onu tahrîk eder, eğer iyi eğer kötü.

قال الامام من احب الله و عشقه و اشتاق الى لقاءه فلا ينظر الى شئ الا يراه فيه ولا يقرع سمعه قارع

الا سمعه منه

İmâm Gazzâlî buyurur ki; "Şol kimse ki Allah'a muhabbet ede ve âşık ola ve likâsına müştâk ola. Pes ol kimse bir şeye nazar etmez, illâ onda Hakk'ı görür. Ve semâ'ine bir şey dokunmaz, illâ onu Hak'tan işitir. Pes semâ' onun hakkında

onun şevkini müheyyic ve aşkını müekkid olur ve kalbi çakmağını çakıcı olur. Ol âşıktan mükâşefâttan ve müşâhedâttan nice haller istihrâc edici olur ki, onu vassı makâlât ihâta eylemez. Ol ahvâli zâik olan ârifler bilir. Ve onun zevkinde hissi kelîl olanlar ona inkâr kırlarlar. Ve münkir olanlar hakkında Hz. Mevlânâ buyururlar ki;

حشر کردی در قیامت با سگان	گر سماع عاشقان را منکری
فراش قلوب اهل حالست سماع	شهباز جناب ذوالجلالست سماع
در مذهب منکران حرامست سماع	در مذهب عاشقان حلالست سماع

[Eğer âşıkların semâ'ını inkâr edersen, âhirette köpeklerle berâber haşrolasın. Semâ', Cenâb-ı Zülcelâl'in şahbâzıdır. Semâ', ehl-i hâlin kalblerinin temizleyicisidir. Semâ', inkarcıların mezhebinde harâm'dır. Semâ', âşıkların mezhebinde helâldir.]

Ve ol ahvâle sûfiyye indinde vecd demekle tesmiye olunur. Vecd, vücûddan me'hûzdur. Ve müsâdefeden me'hûzdur. Ya'nî bulmak ve mülâkât olmak; zira ol sâmi' ol ahvâle müsâdif eyler ki, ol ahvâle semâ'dan evvel müsâdif eylememiş idi. Ve bu ahvâl muhibbinin gâyet metâlibidir. Ve küllü kurbetlerin semerâtının nihâyetidir. Pes bu ahvâle makzî ve sebep olan dahi takrîb şeyler cümlesindedir. Meâsî ve mübâhât cümlesinden değildir. Ve bu ahvâlin kalbe husûlü semâ' sebebiyledir.

فافهم لا تنكر الاحوال

["(Bunu böylece) anla ve bu halleri aslâ inkâr etme!"]

BÂB-I SÂLİS

DARB-I DEF HAKKINDADIR.

روى عن عائشة رضى الله عنها وعن ايها اتفاقا على الرواية عنها قالت دخل ابو بكر علي وعندي جاريتان تُغَيَّبانَ بما تقابلت الانصارُ يومَ بُعَاثَ ورسول الله صلى الله عليه و سلم متغش بثوبه فنها ابو بكر وقال مزامير الشيطان في بيت رسول الله وذلك في يوم عيد فكشف النبي عليه السلام عن وجهه وقال يا ابا بكر ان لكل قوم عيدا وهذا عيادتنا

Bu hadîs-i şerîfi Hz. Âişe buyururlar ki; [27] "Hz. Ebû Bekir benim üzerime dâhil oldu ve benim katımda iki câriye vardı ki tegannî ederlerdi. Şol şiiirlerle ki, ensâr Yevm-i Bûğâs'da mukâtele kılmışlardı. Bûğâs; bi-zammî'l-bâ, Medîne'ye karîb bir mevzi'dir ki onda Evs ve Hazrec kabîlelerinin azîm kîtâli olmuştur. Ve Hz. Resûl (a.s.) câriyelerin teğannîsi hâlinde kaftanların bürünüp yatardı. Pes Hz. Ebû Bekir Hz. Âişe'yi nehy ve men' eyleyip dedi ki;

"Resûlullah evinde mezâmîr-i şeytân neyler?" Pes Hz. Resûl (a.s.) bürdeyi mübârek yüzlerinden giderip buyurdular ki;

"Yâ Ebâ Bekir! Tahkîkan her bir kavmin bir bayramı vardır ve bugün bizim bayramımızdır."⁵⁷

⁵⁷ Buhârî, İydeyn, 3; Müslim, İyden, 4.

Şeyh Ekmeleddîn buyururlar ki; “Ulemâ ırlamakta ihtilâf etmişlerdir. Ehl-i Hicaz'dan bir cemâat mübâh kılmışlardır. Mâlik'ten rivâyet olunan da budur. Ve Ebû Hanîfe ve ehl-i Irak harâm demişlerdir. Ve Şâfiî kerîh addetmişlerdir. Mezheb-i Mâlik'te meşhûr olan da budur. Semâ'ı mecûz görüp bu hadîsle hüccet ibrâz ederler. Ammâ mahrem olanlar cevâb verirler ki, bu mahall-i nizâ' değildir; zira bu ğinâ, şecâat ve kîtâlde mahâret ve hazâkat hakkında ve buna benzer şeylerde oldu. Bu hususta kelâm yoktur ve bu minvâl üzere olan ğinâ câizdir; zira bunda fesâd yoktur. Harâm olan ğinâ oldur ki, nâsı şürûre tahrîk ede. Ve betâlet ve kubûha tahmîl ede. Ve bir rivâyette dahi, câriyetân darb-ı düfûf ederlerdi. Ve bir rivâyette câriyetân defle oynarlardı. (دف) zamm-ı dâl ile olmak eşher ve fesahtır.”

Şeyh Ekmel kelâmı buraya dektir. Ve Şeyh Ekmeleddîn'in zikrelediğinden münfehîm olan oldur ki, bizim ihvânımızın semâ'ı mübâh ola. Ol eş'âr-ı fudalâ ve bûlağâ ile teğannîleri mübâh ola; zira bunda fesad yoktur. Ve def çalmaları da mübâhtır.

Ve alâ rivâyet-i uhrâ ki, (تدفان) dır, ve raksları mübâhtır.

Ve rivâyet-i sâlise üzere ki; (تلعبان بالدف) dir. Zira bu rivâyetlerin küllîsi rivâyet-i sahîhadır. Ve sâhibü'l-Mefâtîh, *Şerh-i Mefâtîh*'te bu hadîsin şerhinde der ki;

Bu hadîs delâlet eder, darb-ı def ve kırâat-i eş'âra ki, onda vasf-ı zenân-ı muğannîye ve hicv-i müslim olmaya. Ğinâ ve semâ'ın harâm olması lehv ve laib ve lağv tarîkinde olanda semâ' harâmdır diyenlerin katında ve ehl-i salâh ve fukarâ ve uşşâk ise böyle lehv ve laib ile semâ'dan münezzehtirler.

فان قلت ما تقول في قول بعض شراح المشارق الذي قال في شرح هذا الحديث قوله عليه السلام هذا عيدنا اعتذار عن عائشة فان اظهار السرور في العيد من شعائر الاسلام وليس هو كسائر الايام قال الشيخ فيفهم من قوله ان السماع الغنا جاز يوم العيد ولا يجوز في سائر الايام قلنا وعلى هذا التقدير يجوز لنا سماع لان لنا كل يوم عيداً بل في كل نفس عيدين وللعمامة في كل سنة مرتين كما قال مولانا و سيدنا و سلطاننا ومرشدنا

Mesnevî:

عنكبوتان مكس قديد كند

عارفان درد می دو عيد كند

وقال ابن الفارض :

جَمَالٌ مُحَيَّاها بَعَيْنٍ قَرِيرَةٍ

وَعِنْدِي عَيْدِي كُلُّ يَوْمٍ أَرَى بِهِ

“Pes sen ne dersin? Ba'zı şürrâh-ı *Meşârik*'tan Hz. Resûl'ün, هذا عيدنا [“bu bizim bayramımızdır!”] kavli Hz. Âişe tarafından i'tizârdır diye ma'nâ verirler; zira yevm-i iyd'de izhâr-ı sürûr şeâir-i İslâm'dır. Halbuki yevm-i iyd sâir eyyâm gibi değildir. Pes bunun kavlinden münfehîm olan oldur ki, tahkîkan semâ' câizdir; zira bizim için her günde bir iyd vardır. Belki her bir nefeste iki iyd vardır. Biri nefy-i ağyâr eylemede ve biri dahi isbât-ı mahbûb-i gayb eylemede. Ve âmme-i nâs için her senede iki kere iyd eylemek vardır.

Nitekim Hz. Pîrimiz, sultânımız, buyururlar ki;

- Attâr, Feridüddin, *Tezkiretü'l-Evliyâ* (trc. S. Uludağ), İstanbul 1991.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed bin İsmâil, *el-Câmiu's-Sahîh* I-IV (thk. Muhibbuddin Hatîb, Muhammed Fuad Abdülbâkî), Kâhire: Matbaatü's-Selefiyye, 1979.
- Ceyhan, Semih, *İsmâil Ankaravî ve Mesnevî Şerhi*, (Basılmamış doktora tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2005.
- Ebû Dâvûd, Süleyman bin el-Eş'âs es-Sicistânî, *es-Sünen* (thk. Nâsiruddîn Albânî), Riyâd: Mektebetü'l-Maârif, 2003.
- el-Müttakî, Alâüddin Ali, *Kenzü'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl* I-XVI (thk. Bekrî Hayyânî, Saffet es-Sakâ), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Gazzâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* I-V (thk. Muhammed Saîd Muhammed), Beyrut: Dâru'l-Beyânî'l-Arabî, 2005.
- İbn Arabî, Muhyiddîn, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye* I-IX (haz. Nevvâf Cerrâh), Beyrut: Dâru Sâdır, 2004.
- İbn Ebî'd-Dünyâ, "Zemmeü'l-Melâhî" *Mevsûatu Resâilî İbn Ebî'd-Dünyâ* (thk. Yüsrî Abdülganî Abdullah) Beyrut Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1993.
- İbn Fârız, Ömer, *Dîvân* (thk. Giuseppe Scattolin), Kâhire: Institut Française D'Archéologie Orientale, 2004.
- İbn Hanbel, Ahmed bin Muhammed, *el-Müsned* I-XX (thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Hamza ez-Zeyn), Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1995.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed bin Yezîd, *es-Sünen* (thk. Nâsiruddîn Albânî), Riyâd: Mektebetü'l-Maârif, 1997.
- İsmâil Ankaravî, *Osmanlı Tasavvuf Düşüncesi -Makâsıd-ı Aliyye fî Şerhi't-Tâiyye-* (haz. Mehmet Demirci), Vefa, 2007.
- Ken'ân Rifâî, *İlâhiyât-ı Ken'an*, (haz: Y. Ömürlü-D. Dalkılıç) İstanbul 1988.
- Kuşeyrî, Abdülkerim bin Hevâzin, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye* (thk. Abdükerim Atâ), Şam: Mektebetü Ebî Hanîfe, 2000.
- Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, *Mesnevî-i Ma'nevî* (haz. Tevfik Sübhânî), Tahran: İntişârât-ı Revzene, 2000.
- Münâvî, Abdurraûf, *Feyzü'l-Kadîr Şerhu'l-Câmi's-Sağîr* I-VI, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1972.
- Müslim bin el-Hallâc, Ebû Hüseyin el-Kuşeyrî, *es-Sahîh* I-V (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Kâhire: Dâru'l-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1956.
- Suyûtî, Celâleddin bin Ebî Bekr, *el-Câmiu's-Sağîr fî Ehâdisi'l-Beşîri'n-Nezîr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Suyûtî, Celâleddin bin Ebî Bekr, *ed-Dürrü'l-Mensûr fî't-Tefsîr bi'l-Me'sûr*, I-XVII, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Fecr, Kâhire 2003.
- Sühreverdî, Ebû Hafs Şihâbüddin Ömer, *Avârifü'l-Maârif*, (thk. Muhammed Abdurrahman el-Hâlidî), Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999. [*Tasavvufun Esasları*, (çev. Hasan Kâmil Yılmaz, İrfan Gündüz), İstanbul: Erkam, 1993.]
- Tirmizî, Muhammed bin İsmâ, *es-Sünen* (thk. Nâsiruddîn el-Albânî), Riyâd: Mektebetü'l-Maârif, 1997.
- Tirmizî, Muhammed bin İsmâ, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye ve'l-Hasâilü'l-Mustafaviyye*, (thk. Muhammed Abdülazîz el-Hâlidî), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1996.